

In het licht van **De** **psycholoog**

Twée casestudies naar 'De identiteit van de Nederlandse Psychologie in de tweede helft van de twintigste eeuw'

Sido R. Sinnema

April 2010

Eerste lezer:

Maarten Derksen

Tweede lezer:

Trudy Dehue

Rijksuniversiteit Groningen

Faculteit Psychologie

S.R. Sinnema

Student nr. : s1211315

S.R.Sinnema@student.rug.nl

The identity of **Dutch** **Psychology**

Two case studies of 'The identity of Dutch Psychology in the second half of the twentieth century'

Sido R. Sinnema

April 2010

First reader:

Maarten Derksen

Second reader:

Trudy Dehue

Rijksuniversiteit Groningen

Faculty Psychology

S.R. Sinnema

Student nr. : s1211315

S.R.Sinnema@student.rug.nl

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Samenvatting.....	6
Abstract	7
Inleiding	8
Kennis in een kaartenbak	8
Demarcatie is mensenwerk	9
Vier typen grenswerk	10
Linschoten: ‘Psychologen zijn ook maar mensen’	11
En toen?.....	13
Titelbescherming	15
Alleen een psycholoog ‘verdient’ zijn brood	15
In strijd met de overheid	16
Het NIP in zijn nopjes	19
Het praktijkjaar: studenten dressereren?	20
Flower power psychologie	25
Sniijders’ haan kraait koning voor democratie	26
Een beetje macht voor psychologen, alstublieft.....	30
De titel in grenswerkperspectief	32
Het komen en gaan van de titelbescherming	33
Verwante wetenschappen	34
Van grijsgebied tot zelfstandige studies.....	34
De eerste conflicten, met twee maten meten	35
Psychologie versus pedagogiek.....	39
Psychologie versus sociologie	42
“Pedagogen en sociologen, dat is verkeerd gezelschap.”	45
Conclusie	48
Grenswerk in ‘De psycholoog’	48
Het testament van Linschoten	48
Literatuurlijst	52

Voorwoord

Deze these over ‘de identiteit van de Nederlandse psychologie in de tweede helft van de twintigste eeuw’ is geschreven in het kader van de Master – Algemene Psychologie aan de Rijksuniversiteit Groningen. Deze these is tot stand gekomen vanuit mijn interesse in de specialisatie ‘Theorie en geschiedenis van de psychologie’. Deze leerstoelgroep probeert nieuwe perspectieven te geven op de ontwikkeling van de psychologie, door te verduidelijken op welke wijze methoden, theorieën en feiten, die de menselijke psyche duid(d)en, in verband staan met de samenleving. Voor verdere verdieping heb ik me gericht op de ‘Wijsbegeerte van de psychologie’, waarvoor ik een opleiding volg aan de faculteit wijsbegeerte.

Vanuit deze achtergrond kreeg ik belangstelling voor de ontwikkeling van de psychologie, haar positie ten opzichte van de samenleving, haar verhouding tot andere disciplines en haar mogelijkheden tot wetenschappelijk verklaren. Deze onderwerpen vallen onder de noemer: ‘grenzen van de psychologie’. Maarten Derksen heeft de grenzen van de Nederlandse psychologie bestudeerd aan de hand van een aantal belangrijke Nederlandse psychologen; Gerard Heymans, Johannes Linschoten en Piet Vroon. Er bestaan echter meer actoren en factoren die de grenzen van de Nederlandse geschiedenis hebben bepaald. In deze these zullen enkele andere, meer recente, kwesties beschreven worden die bijgedragen hebben aan de grenzen van de Nederlandse psychologie. Ik heb dit onderzoek gedaan aan de hand van een literatuurstudie naar voornamelijk het vaktijdschrift ‘De Psycholoog’ van het Nederlands instituut voor psychologen (NIP).

Hierbij wil ik een aantal mensen bedanken zonder wie ik de masterthese nooit had kunnen voltooien. Allereerst is dat mijn begeleider Maarten Derksen, die me telkens weer op het rechte pad wees, wanneer ik me weer te veel verdiepte, of me een duwtje in de rug gaf wanneer ik even vast zat. Ook tweede lezer Trudy Dehue wil ik bedanken voor haar commentaar en opmerkingen op mijn these. Daarnaast wil ik mijn ouders bedanken die mij de mogelijkheid hebben gegeven om zonder haast de studie af te ronden, maar toch ook wel af en toe de nodige aanmoedigingen gaven.

Sido R. Sinnema

Groningen, 16 april 2010

Samenvatting

Dit onderzoek gaat over de identiteit van de Nederlandse psychologie in de tweede helft van de twintigste eeuw. Ik vat daarbij de identiteit vooral op als bepaald door haar grenzen. Het grenswerk is zichtbaar gemaakt aan de hand van Gieryn's vier typen van demarcatie: monopoliseren, uitbreiden, beschermen en buitensluiten. Voorts vergelijk ik de verschillende cases in dit verslag met het door Johannes Linschoten voltrokken grenswerk.

Met een betoog voor een experimenteler georiënteerde psychologie bakende Linschoten de psychologie af van de lekenkennis en deed daarmee het psychologendomein krimpen. Maar het domein was in de decennia daarvoor al sterk gegroeid en leken en andere wetenschappers probeerden daarvan te profiteren. De eerste casestudie betreft dan ook de discussie over de wettelijke titelbescherming voor psychologen. Met zo'n titel zou het psychologenterrein gemonopoliseerd kunnen worden voor uitsluitend afgestudeerde psychologen. Bovendien zouden anderen die zich ook psycholoog noemden buiten gesloten kunnen worden. Maar niet alle psychologen waren voor de titelbescherming, omdat zij vonden dat het niet paste bij de maatschappelijke veranderingen van de jaren zestig.

De tweede casestudie gaat over de verwantschap van de psychologie met haar buurwetenschappen. Om een eigen cultureel domein te verwerven diende de psychologie los te komen van de filosofie, de natuurwetenschappen en haar concurrenten pedagogiek en sociologie. Door haar natuurwetenschappelijke houding verzelfstandigde de psychologie in een vroeg stadium. Ook wist ze een grote betrouwbaarheid te wekken bij de samenleving, waardoor ze een sterke maatschappelijke invloed verwierf. Toen er eenmaal duidelijke grenzen waren tussen de verschillende disciplines werd ook de samenwerking belangrijker, maar deze kwam moeizaam op gang. Vanwege haar machtige positie in de maatschappij was een nauwere samenwerking met de verwante wetenschappen voor de psychologie niet zo noodzakelijk. Bovendien wou de psychologie niet het gevaar lopen om haar invloedrijke positie in de maatschappij te moeten delen. Dit zelfvertrouwen van de psychologie gaat echter gepaard met vooroordelen jegens buurwetenschappen en een enigszins onkritische houding ten aanzien van de eigen methode. Maar psychologen moeten niet vergeten dat met het aannemen van een natuurwetenschappelijke houding de zelfbetrokkenheid nog niet verdwenen is.

Abstract

This masterthesis consists of two case studies in which the identity of the Dutch psychology in the second half of the twentieth century is investigated. I consider the identity to be determined by the borders of the science. Based on Gieryn's four types of boundarywork, monopolization, expansion, expulsion and protection, the demarcation was made visible. The cases were also compared with the boundary work done by Johannes Linschoten.

With an argumentation for a more experimentally orientated psychology Linschoten demarcated psychology against common sense. In that way he reduced the domain of psychology. But this domain had already vastly increased and amateurs and other scientists also tried to make a profit of this psychological domain. The first study focused on the discussion about the legal protection of the title 'psychologist'. With a legal title the domain of psychology could be monopolized by educated psychologists only. And other people who also called them self 'psychologist' could be expelled. But not all psychologists supported the legal protection of the title, because they thought it was not appropriate in the changing society of the sixties.

The second study was about the connection of psychology with its neighbor sciences. For psychology to get control of a cultural domain, it had to disconnect from philosophy and the natural sciences. Psychology also had to compete with the neighboring sciences sociology and pedagogy. Because of an empirical scientific attitude, psychology could in an early stage achieve an independent status. Because psychologists were also trusted and accepted by society, they did get influence in society. At the time the boundaries were more clear, cooperation became more important, but the cooperation didn't vastly improve. Because of the powerful position of psychologists in society close cooperation with the neighbor sciences was not necessary. Further, psychology would rather not risk the possibility of having to share its influence in society. Unfortunately the self-confidence of psychology goes together with prejudices against neighbor sciences and a slightly uncritical attitude towards its own method. But psychologists shouldn't forget that adopting a scientific attitude doesn't mean that psychology isn't reflexively tied to its subject matter anymore.

Inleiding

Kennis in een kaartenbak

Dit onderzoek gaat over de ontwikkeling van de Nederlandse psychologie in de tweede helft van de twintigste eeuw. Daarbij heb ik vooral gekeken naar een bepaald aspect van die geschiedenis, namelijk de identiteit van de discipline. De identiteit van een wetenschap is sterk afhankelijk van haar grenzen. Daarbij gaat het om de grenzen tussen verschillende disciplines maar ook tussen wetenschap en niet-wetenschap. Vooral wetenschapsfilosofen bestudeerden deze grenzen. Zij dachten nog wel eens dat het categoriseren en definiëren van kennis te vangen is in bindende theorieën, een visie die essentialisme genoemd wordt. Essentialisten gaan er vanuit dat wetenschap unieke kenmerken heeft waardoor ze te onderscheiden is van andere culturele praktijken en producten.¹ Zo stelden de logisch positivisten dat uitspraken alleen wetenschappelijk genoemd mogen worden wanneer deze gebaseerd zijn op elementaire waarnemingsfeiten of daartoe te herleiden zijn. Popper vond dat theorieën empirisch falsifieerbaar moeten zijn om tot het wetenschappelijke domein te behoren. En sommige wetenschappers en filosofen beschouwden de zogenaamde ‘wetenschappelijke methode’ als maatgevend.

De demarcatiecriteria ter afbakening van wetenschap en niet-wetenschap worden door constructivisten niet aanvaard. Zij stellen dat er geen vaste, universeel geldige principes zijn te formuleren. Er zijn geen stelregels waarmee men wetenschap van andere kennis producerende activiteiten kan onderscheiden.² Zo stelde Bauer dat men zelfs binnen de natuurwetenschappen gebruik maakt van verschillende methoden en men dus niet kan spreken van ‘de wetenschappelijke methode’.³ Kortom de demarcatiecriteria ter afbakening van wetenschap en niet-wetenschap worden niet algemeen aanvaard.

Dit geldt ook voor de modellen die trachten de huidige categorisatie van kennis te verklaren. We spreken van een legpuzzelmodel als elke discipline een stukje toevoegt aan de representatie van de werkelijkheid. Maar dit model kan niet verklaren waarom er zoveel problemen zijn bij het samenvoegen van kennis uit verschillende disciplines en waarom er zoveel onenigheid bestaat binnen een discipline over dat wat ze behoren te onderzoeken.

¹ Gieryn (1995)

² Gieryn (1995)

³ Bauer (1992)

“Disciplines zijn geen afschaduwing van de structuur van de werkelijkheid”, aldus M. Derksen. Het loketmodel veronderstelt dat disciplines zich onderscheiden naar het soort kwesties waarmee ze zich bezig houden. Maar dit model kan op zijn beurt niet verklaren waarom wetenschappers van verschillende disciplines twisten over wie welke problemen moet onderzoeken.⁴

Volgens Thomas Gieryn en Steven Shapin dienen wetenschapsfilosofen de aandacht niet te richten op demarcatiecriteria, maar op de wetenschapspraktijk zelf. Men behoort historisch onderzoek te doen naar het daadwerkelijke proces van kenniswerving. De blik moet daarbij vooral gericht worden op de wijze waarop wetenschappers hun kennisdomein hebben afgebakend. Gieryn ziet het opstellen van demarcatiecriteria ook als een van de methoden om de grenzen van (een) wetenschap af te bakenen en daarmee de cognitieve macht over dat kennisdomein te waarborgen. Dan is er sprake van een bewuste poging de wetenschap te demarceren. Maar de demarcatiepogingen zijn niet altijd zo expliciet. Het betaamt de wetenschapsfilosoof om deze expliciete en impliciete pogingen de wetenschap te begrenzen, zichtbaar te maken.^{5,6}

Demarcatie is mensenwerk

De grenzen tussen disciplines en tussen wetenschap en niet-wetenschap liggen niet klaar om ontdekt te worden. Demarceren is mensenarbeid. De grenzen van een wetenschap worden getrokken en bewaakt door de wetenschappers zelf. Zij eisen de zeggenschap over een bepaalde categorie kennis en zij voeren de debatten over soorten kennis en over wat tot hun expertise behoort. Tevens proberen wetenschappers anderen duidelijk te maken welke kennis zij beschikken en wat die kennis waard is, niet alleen naar andere wetenschappers toe, maar ook naar het publiek. De samenleving hecht tegenwoordig enorm veel waarde aan kennis, en daardoor, aldus Derksen, “is de verdeling van deskundigheid tevens een verdeling van macht”.⁷ Demarceren is dus ook een politieke aangelegenheid, waarbij een belangenstrijd wordt gevoerd tussen verschillende groepen wetenschappers. Dit komt tot uiting in de felle discussies die soms worden gevoerd.⁸

⁴ Derksen (1999, p. 16)

⁵ Derksen (1999)

⁶ Gieryn (1995)

⁷ Derksen (1999, p. 8)

⁸ Derksen (1999)

Als de grenzen er zijn dan heeft dit tot gevolg dat groepen wetenschappers in redelijke autonomie kunnen samenwerken. Maar men dient ook open te staan voor alliantie, voor samenwerking met andere disciplines wanneer het wetenschappelijke- grensgebieden of objecten betreft. Meerdere disciplines behandelen deze wetenschappelijke objecten vanuit een verschillend perspectief, terwijl ze toch een gemeenschappelijke identiteit kennen. Daarnaast moet een discipline ook herkend en erkend worden als wetenschap en de discipline moet ook vragen uitnodigen vanuit de samenleving, want slechts dan kan een wetenschappelijke discipline nuttig zijn voor de maatschappij. Openheid naar politiek en samenleving, door middel van goede briefing van de wetenschappelijke vorderingen en resultaten, verschaft een wetenschap het nodige vertrouwen. Dit vertrouwen schept de mogelijkheid om in redelijke autonomie kennis te kunnen produceren.⁹

Vier typen grenswerk

Gieryn onderscheidde vier verschillende typen grenswerk, namelijk monopoliseren, uitbreiden, buitensluiten en beschermen. Monopoliseren houdt in dat verschillende concurrerende partijen trachten autoriteit te verwerven over een bepaald kennisdomein. In metaforische zin is het een cartografische strijd om een cultureel landschap. Een groep probeert dan zeggenschap te krijgen over een bepaald kennisgebied en bakent dit af. Het grenswerk type uitbreiden houdt in dat een bepaalde groep de eigen culturele grenzen uitbreidt naar culturele gebieden die reeds bezet zijn door anderen. Een veel voorkomende type van grenswerk is, ten derde, het buitensluiten van ongewenste leden. Deze ongewenste leden worden vaak als amateurs, pseudowetenschappers, beunhazen, charlatans of kwakzalvers bestempeld. Zij doen zich voor als professionals, maar ze worden door de harde kern van wetenschappers beschouwd als malafide. Zij wijken af van de norm met betrekking tot hun visie, de gebruikte methoden of de praktijkvoering. Het laatste type grenswerk houdt in dat de financiële middelen en privileges van medewerkers binnen een discipline beschermd worden. Een discipline moet verdedigd worden tegen invloeden van buiten, zoals tegen de politiek die ongunstige wetten kan opstellen of milieubeschermers die bepaalde proeven trachten te voorkomen.¹⁰ Aan de hand van deze vier typen zal ook het grenswerk in deze these geduid worden.

⁹Derksen (1999)

¹⁰Gieryn (1995)

Linschoten: 'Psychologen zijn ook maar mensen'

Een inmiddels veel besproken psycholoog die duidelijk richting heeft gegeven aan de identiteit van de Nederlandse psychologie, was Johannes Linschoten. Hij was hoogleraar psychologie te Utrecht van 1957 tot zijn overlijden in 1964. Linschoten greep een belangrijk aspect van de psychologie aan, namelijk de zelfbetrokkenheid, om een meer experimentele psychologie te propageren. Hiermee bakende hij de psychologie duidelijk af ten opzichte van lekenkennis. Dit speelde zich af in de jaren vijftig toen de fenomenologie nog een belangrijke stroming was binnen de Nederlandse psychologie. Het was vooral de 'Utrechtse school', waar Linschoten aanvankelijk ook toe behoorde, die het fenomenologische geluid tot uiting bracht. Deze groep stelde, in navolging van Edmund Husserl, dat de empirische, natuurkundige aanpak voor de psychologie ontoereikend was. De positivistische aanpak deed de vrijheid, uniekheid en het morele karakter van de mens geweld aan. Men diende een nauwkeurige analyse te geven van de psychologische fenomenen, aldus de fenomenologen. Maar door de fenomenologische aanpak vervaagde de grens tussen psychologie en de samenleving. De fenomenologische psychologie kende namelijk geen methode, en was daarmee moeilijk te onderscheiden van de alledaagse psychologie. Linschoten vond dit onaanvaardbaar en hij begon zich af te zetten tegen de fenomenologische school.

In zijn boek *Idolen van de psychologie* pleitte hij voor een meer experimentele psychologie. Linschoten stelde dat 'psychologen ook maar mensen zijn', en de psychologie dus een hoge mate van zelfbetrokkenheid kent. De psychologie is nauw met haar object gelieerd. De mens probeert zichzelf te begrijpen, met een gedachte wordt de gedachte geanalyseerd, met een waarneming de waarneming, met gedrag dat men 'onderzoeken' noemt, tracht men grip te krijgen op het menselijke gedrag. Kortom, het object van de psycholoog is ook haar middel van onderzoek. Mensen zijn echter onbetrouwbare onderzoeksinstrumenten, want ze dragen onbewust denkbeelden over psychologische zaken met zich mee. Dit zijn de ideeën en gedachten van de 'sensus communis'¹¹, de intuïties van de (in ons geval) westerse mens. Deze kunnen in het dagelijks leven van groot belang zijn, maar in de wetenschap kunnen deze al gauw vooroordelen, idolen worden die de blik van de

¹¹ Linschoten gebruikt de term *sensus communis* in plaats van *common sense*, omdat laatstgenoemde vooral synoniem staat voor door god en natuur ingegeven gedachtes, en niet door opvoeding en gewoonte.

wetenschapper vertroebelen.¹² Linschoten waarschuwde tevens voor het verschijnsel dat de psycholoog wel het bestudeerde gedrag formuleert in wetenschappelijke termen, maar het eigen bestuderende gedrag niet. De 'sensus communis' die men ten opzichte van het bestudeerde gedrag relateert, laat men in het bestuderende gedrag werkzaam. Er moet een wetenschappelijke houding ten opzichte van beide gedragingen worden ingenomen, waarin men gebruik maakt van formalisering, functionalisering en kwantificering.

Samenvattend stelde Linschoten dat de psychologie niet principieel verschilt van andere wetenschappen: zij zoekt naar wetmatigheden in het menselijk gedrag. De psychologie zit echter in een lastige positie, want haar onderzoeksinstrumenten, waarnemen en denken, behoren ook tot de objecten van haar onderzoek. Ze dient dus extra kritisch en dogmatisch te zijn met betrekking tot haar methoden.¹³ Daarom moet de psychologie de aandacht niet richten op de eigenschappen van de mens die door cultuur en opvoeding worden gevormd, door Linschoten de tweede natuur genoemd. Het menselijke gedrag moet verklaard worden uit de eerste natuur, dit is de aangeboren, biologische natuur, bepaald door de genen. De psychologie moet namelijk het gedrag van alle mensen van alle tijden kunnen verklaren.¹⁴

Het grenswerk in Linschoten's *Idolen van de psycholoog* komt neer op het afbakenen van de psychologie ten opzichte van de 'common sense'. Daartoe diende onder meer het onderscheid in eerste en tweede natuur. De eerste natuur is het object van de psycholoog, de tweede natuur behoort tot de wereld van de 'common sense'. In het perspectief van grenswerk zou men kunnen zeggen dat Linschoten de psychologie op deze wijze juist deed krimpen. Het terrein van psychologen werd kleiner, want men diende zich alleen nog te richten op de eerste natuur. Maar het kan ook gezien worden als een noodzakelijk offer, zodat er een helder afgebakend terrein overbleef, waar het monopolie van de psycholoog gold en leken geen toegang tot hadden. Ook trok Linschoten een grens tussen psychologie en filosofie, met het afwijzen van de 'fenomenologische psychologie' en het pleiten voor een meer natuurwetenschappelijke houding.

Omdat *Idolen* gebaseerd was op een collegereeks, zijn de eerste toehoorders studenten geweest. Deze aankomende generatie psychologen werd op deze wijze

¹² Derksen (1997)

¹³ Linschoten (1964, p. 52-53)

¹⁴ Derksen (1997)

onderwezen over de grenzen van de psychologie.¹⁵ En dat is het verhaal, ongetwijfeld in andere vorm, dat de huidige studenten nog steeds horen. De experimentele psychologie viert sindsdien hoogtij.

En toen?

De vraag die in deze these centraal staat, luidt: Hoe heeft de identiteit van de Nederlandse psychologie zich gevormd in de tweede helft van de twintigste eeuw? Een belangrijk moment daarin was het verschijnen van Linschoten's boek: *De Idolen van de psycholoog*. In de jaren na Linschoten hebben meerdere auteurs vorm gegeven aan de identiteit van de Nederlandse psychologie. Belangrijk daarbij is om te kijken welke auteurs, welke discussies, controversen en onderwerpen een belangrijke rol gespeeld hebben bij de vorming van die identiteit. Identiteit moet daarbij voornamelijk worden opgevat als bepaald door de grenzen van de psychologie ten opzichte van de lekenpsychologie, de samenleving en andere disciplines. Maar daarnaast wordt de identiteit ook bepaald door de verhouding tussen praktijk en theorie en de mate waarin de psychologie zich intern gedifferentieerd heeft in verschillende richtingen en stromingen of juist een eenheid vormde.

Dit onderzoek heeft plaats gevonden door middel van een literatuurstudie van het vaktijdschrift *De psycholoog*. Dit tijdschrift, van het Nederlandse instituut van psychologen (NIP, verscheen voor het eerst in 1966 en werd elk jaar gemiddeld in 11 edities uitgebracht. Het tijdschrift bevat wetenschappelijke artikelen, maar ook discussiebijdragen, nieuwsberichten uit de psychologische wetenschap, nieuws over de beroepsuitoefening en boek- en congresbesprekingen. In *De Psycholoog* is de identiteit van de psychologie veelvuldig onderwerp van discussie geweest. De volgende onderwerpen werden vooral bediscussieerd: de relatie van de psychologie met andere wetenschappen, de natuurwetenschappelijke- versus de fenomenologische aanpak, de te gebruiken methodologie, of de psychologie zich dient te differentiëren in meerdere disciplines of in eenheid te opereren, de verhouding tussen wetenschap en praktijk, het exploreren van mogelijke nieuwe terreinen en de bescherming van de titel psycholoog. Hieruit heb ik twee cases geselecteerd die in deze these aan bod zullen komen.

De eerste casestudie gaat over de titelbescherming voor psychologen. Titelbescherming houdt in dat alleen diegene die de 'titel' verworven hebben deze ook

¹⁵ Derksen (1997)

rechtmatig mogen voeren. De geneeskunde kent een dergelijke wettelijke beschermde titel sinds 1865. De universitair geschoolde psychologen begonnen eind jaren veertig, begin jaren vijftig ook steeds meer te strijden voor een beschermde titel. Zij achtten alleen zichzelf bekwaam in de testpraktijk en de psychische hulpverlening, terwijl steeds meer lieden zich op het psychologische vlak begaven. Wanneer alleen doctorandi in de psychologie de titel zouden kunnen verwerven, dan zou het volk daarmee beschermd worden tegen charlatans en tegelijk de psycholoog garanderen van werk, aldus de argumenten van de voorstanders. Maar er waren ook tegenstanders, en zoals we in hoofdstuk één zullen zien, kwamen die uit onverwachte hoek.

In de tweede casestudie zal de relatie van de psychologie met verwante wetenschappen aan het bod komen. Om een eigen cultureel domein te verwerven moest de psychologie zich af zetten tegen de filosofie en heeft ze zichzelf los moeten weken van de geneeskunde en de natuurwetenschappen. Er waren bovendien meer kapers op de kust voor het nieuw gecreëerde culturele domein, zoals de pedagogiek en de sociologie, waarmee de psychologie moest concurreren. Door een empirisch wetenschappelijke houding weet de psychologie een sterke onafhankelijke positie te verwerven. Maar ook alliantie is belangrijk, de grenzen moeten open staan voor kennisruil met andere disciplines. Een evenwichtige uitvoering van grenswerk en alliantie leidt tot een wederzijdse acceptatie van elkaars deskundigheid. Want zonder deze acceptatie zal ook de publieke erkenning minder zijn en verliest de psychologie haar nut voor de samenleving. Maar de Nederlandse psychologie komt moeilijkheden tegen wanneer het gaat om de grenswerktaken van alliantie en demarcatie. Ze blijken enigszins tegenstrijdig te zijn.

Titelbescherming

Alleen een psycholoog 'verdient' zijn brood

Aan het begin van de 20ste eeuw was er nog geen heldere afbakening van het psychogenterrein en was er geen duidelijkheid over wie bevoegd was het terrein te betreden. Allerlei lieden van diverse pluimage bedreven psychologie. Niet alleen filosofen en medici begaven zich op het domein van de psychologie, maar ook ingenieurs die zich de testpraktijk eigen hadden gemaakt. Ook mediums, paragnosten en andere mystici opereerden vaak onder de naam van psycholoog. Overal ontstonden praktijken en organisaties die zielkundige adviezen gaven aan mensen die daar om vroegen. Enkele professoren besloten in 1938 dan ook om een vereniging op te richten die ten doelstelling had om de belangen van de universitair geschoolde psychologen te behartigen en om het publiek te beschermen tegen de praktijken van beunhazen. En zo werd het NIPP, het Nederlands instituut van praktiserende psychologen, geboren.

De oprichting van een psychologenvereniging was een belangrijke eerste stap naar meer structuur en organisatie binnen de discipline. De belangen van de psychologen konden op deze wijze beter behartigd worden, er kon een vuist gemaakt worden en men kon met één gezicht naar buiten treden. Ook gaf het de discipline een meer professionele uitstraling.

In de beginjaren hield het NIPP zich voornamelijk bezig met lidmaatschapspolitiek: wie mag er lid worden en wie niet, want wie lid was van de vereniging kon deskundig en betrouwbaar worden geacht. Om lid te worden moest je voorgedragen worden door enkele leden, en tevens diende je universitair opgeleid te zijn, bij voorkeur in de psychologie. Andere universitair opgeleiden konden alleen toegelaten worden op basis van hun publicaties en praktische werkzaamheden. Ook diende je minimaal twee jaar praktijkervaring te hebben, onder supervisie van een NIPP-lid.¹⁶

Wilde de lidmaatschapspolitiek het beoogde doel bereiken dan moest het NIPP bij het publiek bekend worden als vereniging van 'bonafide' psychologen. Het NIPP vroeg zijn leden dan ook om in hun briefhoofd te vermelden dat zij NIPP-lid waren. Ook bracht het NIPP in 1951 het eerste 'psychologenboekje' uit, dat de namen van alle NIPP-psychologen bevatte. Aan dit boekje ging tweederde van het budget op, een extravagante uitgave, maar

¹⁶ Veldkamp & Van Drunen (1988, p. 22-23)

de vereniging kreeg veel verzoeken om het boekje op te sturen. Het NIPP trachtte het imago van de psychologie niet alleen te verbeteren door middel van het aanwijzen van betrouwbare en universitair geschoolde psychologen maar ook door het uitsluiten van figuren die niet aan de hand van wetenschappelijk ondersteunde methoden te werk gingen, maar wel onder de noemer van 'psycholoog' optraden. Eind jaren veertig werd er dan ook een lijst van kwakzalvers opgesteld, waarop al gauw een paar honderd namen waren vermeld. Met het 'bonafide- psychologenregister' en de 'kwakzalver lijst' trachtte het NIPP voorrecht te verwerven voor haar eigen leden en ongewenste lieden buiten te sluiten. Zodoende probeerde het NIPP de psychologische werkzaamheden te monopoliseren. Dit slaagde niet voldoende, maar naast bovengenoemde activiteiten kon het NIPP weinig doen, en malafide personen konden hun werk gewoon voortzetten.¹⁷ De oprichtingsdoelstelling van het NIPP werd zo niet bereikt, nog steeds konden charlatans en beunhazen hun brood verdienen door zich voor te doen als psycholoog. Er dienden meer maatregelen genomen te worden.

Er was één mogelijkheid om een einde te maken aan de praktijken van kwakzalvers en beunhazen: ze strafbaar stellen. Zo was het onbevoegd uitoefenen van de geneeskunde al bij wet verboden. Al in 1865 had Thorbecke in Nederland de 'Wet op de Uitoefening der Geneeskunst' (WUG) ingevoerd, waarna alleen universitair geschoolde medici geneeskunde mochten uitoefenen. Zou zo iets ook niet voor de psychologie te regelen zijn? Diegenen die de titel 'psycholoog' hadden verworven zouden dan gerechtigd zijn psychologenpraktijk uit te oefenen. Alleen doctorandi psychologie zouden dan in aanmerking kunnen komen voor de titel.

In strijd met de overheid

De titelbescherming kwam al in de oprichtingsvergadering van het NIPP ter sprake, maar de tijd werd toen als 'minder gunstig' beschouwd. Direct na de oorlog werd de kwestie aan de overheid voorgelegd. In 1946 stelde Minister Van der Leeuw (van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen) een commissie samen om hem te adviseren over: 'het treffen van maatregelen betreffende de opleiding van praktiserende psychologen en de bescherming van hun titel'. De commissie werd genoemd naar de voorzitter F.L.R. Sassen¹⁸. Het rapport dat de Commissie Sassen drie jaar later uitbracht was niet naar de zin van het NIPP. De

¹⁷ Veldkamp & Van Drunen, (1988, p. 23-25)

¹⁸ Hij was Secretaris-generaal op het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

vereniging vroeg dan ook aan de nieuwe minister, de Nijmeegse hoogleraar F.J.Th. Rutten en NIPP-lid van het eerste uur, om geen actie te ondernemen voordat het NIPP een tegenvoorstel zou hebben ingediend. In 1950 kwam het NIPP met een eigen rapport 'Opleiding en Titel Psychologen'.¹⁹

Op de meeste punten waren het NIPP en de Commissie Sassen het met elkaar eens. Ze waren het eens over de noodzaak van titel- en beroepsbescherming voor psychologen. De titelbescherming hield in dat alleen een daarvoor universitair opgeleide de titel 'Psycholoog' zou mogen voeren. Beroepsbescherming zou verder gaan, het zou dan verboden zijn om psychologentaken uit te voeren, behalve voor daarvoor opgeleide psychologen. De titel zou gekoppeld moeten worden aan een postdoctorale stage met een afsluitend praktijkexamen. Maar met betrekking tot de inrichting van de opleiding en de regeling van de beroepsbevoegdheid bestond er een verschil van mening. Deze onenigheid ging voornamelijk over de bevoegdheden die pedagogen zouden krijgen op het terrein van de psychologie.

Vertegenwoordigd in de Commissie Sassen waren dan ook een aantal vooraanstaande pedagogen, zoals Ph. Kohnstamm, hoogleraar te Amsterdam en zijn leerling M.J. Langeveld, hoogleraar pedagogiek en ontwikkelingspsychologie te Utrecht. Via de Commissie Sassen probeerden zij ook voor de pedagogiek de nodige erkenning te verwerven. De pedagogen waren bang dat zij overbodig zouden worden als de psycholoog bevoegd zou worden om ook pedagogische adviezen te geven.²⁰ De psychologen waren juist bang voor bemoeienis van pedagogen. Voor hen was het dan ook wrang dat ze nauwelijks invloed hadden op de samenstelling van de Commissie Sassen, die door de minister was geformeerd. In de eerste verkennende vergadering werden wel voorstellen gedaan om ook andere psychologen te laten deelnemen aan de commissie, maar andere leden boden weerstand en de minister wees enkele verzoeken af. Om een eigen vakgebied te kunnen monopoliseren hadden psychologen aan de regering gevraagd om titelbescherming. Maar ze dreigden op deze wijze ook terrein te verliezen aan pedagogen, die via de commissie ook recht op de titel probeerden te krijgen. Dat leek aanvankelijk aardig te lukken.

Het advies van de commissie bestond er namelijk uit dat psychologen slechts bevoegd werden voor één of hooguit twee deelgebieden in de psychologie en daartoe

¹⁹ Veldkamp & Van Drunen (1988, p.25-26)

²⁰ Veldkamp & Van Drunen (1988, p. 26)

diende een verplichte specialisatie in de studie. Een van die specialismen zou het 'kinderspecialisme' moeten worden. Deze titel werd toebedeeld aan doctorandi in de psychologie, mits zij ook het hoofdvak pedagogiek hadden. Maar ook doctorandi pedagogiek met psychologische scholing moesten toegang krijgen tot dit specialisme. Het NIPP zag niets in specialisaties, en zinspeelde meer op één algemene praktijkbevoegdheid. Zij achtte de tijd nog niet rijp voor specialisaties. Wat het NIPP al helemaal dwars zat was de eis om pedagogiek als hoofdvak verplicht te stellen voor kinderpsychologen, maar ook het verlenen van bevoegdheden aan doctorandi pedagogiek op het terrein van de psychologie kreeg weinig bijval. In het NIPP-rapport stond dan ook: "Het doctoraal examen paedagogiek kan niet geacht worden de basis te vormen voor een verantwoorde uitoefening der psychologische praktijk".^{21,22}

In 1948 werd F.J.Th. Rutten aangesteld als minister op het departement Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. Rutten was zelf hoogleraar psychologie aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. Dit was een geluk voor de psychologen, ze hadden nu iemand binnen het ministerie. Er was echter geen sprake van opzet, de anekdotes vertellen namelijk dat Rutten zich probeerde te onttrekken aan het ministerschap door zich schuil te houden op Schiermonnikoog.²³ Maar hij werd wel aangesteld en in 1952 wijzigde hij de opleiding psychologie, ten gunste van de psychologen: specialisatie werd niet verplicht en ook werd pedagogiek geen verplicht hoofdvak voor kinderpsychologen. Een wetsvoorstel voor de titelbescherming en beroepsbescherming rouleerde nog tussen de ministeriële departementen, maar de afwikkeling dreigde te stagneren.²⁴

Het NIPP bleef zich inzetten voor de titelbescherming. Naar de overheid toe gebruikte het NIPP als hoofdargument voor de titelbescherming dat het publiek beschermd diende te worden voor 'wilde psychologen' die door hun onkunde een gevaar vormden voor de samenleving. Het lijkt een nobel streven, maar in het kader van grenswerk gezien, kan de eerste aanzet tot titelbescherming ook gezien worden als een poging monopolie te verkrijgen over psychologische werkzaamheden. Andere aangrenzende disciplines daarentegen vreesden werkterrein te verliezen aan de psychologie en zagen daarom niks in de titelbescherming voor psychologen.

²¹ Rapport Opleiding en Titel Psychologen (1950, p. 18)

²² In het tweede hoofdstuk over de verwante wetenschappen komt deze kwestie uitvoerig aan bod.

²³ Europa Nu (2010)

²⁴ Veldkamp & Van Drunen (1988, p.27)

De verschillende departementen²⁵ die betrokken waren bij de wetswijziging vonden dat de overheid rekening had te houden met de belangen van andere groepen, zoals de medici en de pedagogen. Mede door deze tegenstand van andere disciplines was het volgens de overheid zeer complex om een scherpe afbakening te maken van het terrein van de psycholoog, waardoor een beroepsbescherming voorlopig niet aan de orde kon worden gesteld. Maar ook de titelbescherming kwam er voorlopig niet door.²⁶

Het NIP in zijn nopjes

Om de titelpolitiek te ondersteunen trachtte het NIPP in samenwerking met de universiteiten een praktijkexamen op te zetten. In 1963 werd daarin resultaat geboekt. Er werd toen een nieuw Academisch statuut opgesteld dat het mogelijk maakte om een postdoctoraal praktijkexamen in te voeren. Dit praktijkexamen, alleen toegankelijk voor doctorandi in de psychologie, zou dan recht geven op de titel. Het praktijkexamen zou pas ingevoerd worden als ook de titelbescherming wettelijk was geregeld. In 1967 bereikte men op overheidsniveau, ondanks een moeizaam overleg, overeenstemming over een regeling voor de titelbescherming. Eind jaren zestig leek de titelbescherming er dan toch te komen. Op 1 augustus 1968 ontving het NIPP van minister G.H. Veringa een voorontwerp voor de wet die per 1 september 1969 in zou moeten gaan. De wetswijziging hield in dat de hoedanigheid van psycholoog alleen verkregen zou kunnen worden door middel van een universitair getuigschrift, net zoals dit bij meester in de rechten en bij arts reeds het geval was.²⁷ Dit universitaire getuigschrift zou te verkrijgen zijn door het behalen van een postdoctoraal praktijkexamen. Voor het invoeren van dit examen was er alleen nog een wijziging nodig in het academisch statuut.²⁸

²⁵ Onderwijs, Kunsten en Wetenschap, Sociale zaken en Justitie.

²⁶ Veldkamp & Drunen (1988, p.26-27, p. 29-31)

²⁷ De wet betekende een wijziging in artikel 32:

'Het academisch statuut regelt de vereisten voor het krachtens universitair getuigschrift verkrijgen van de hoedanigheid van meester in de rechten, van arts, van apotheker, van tandarts, van dierenarts en psycholoog, en regelt mede, voor zover daarin niet door of krachtens deze of andere wetten is voorzien, de vereisten voor het krachtens universitair getuigschrift verkrijgen van onderwijsbevoegdheden.'

En een wijziging in artikel 147:

'De titel meester en de titel psycholoog worden uitsluitend gevoerd door hen, die de in artikel 32 bedoelde hoedanigheid onderscheidenlijk van meester in de rechten en van psycholoog hebben verkregen. Onverminderd[verder niet relevant].'

²⁸ Veldkamp & Van Drunen (1988, p. 92-93)

De NIPP had net in 1968 een grote reorganisatie doorgemaakt, het duizendste lid kon genoteerd worden, sinds 1966 was er een eigen vakblad en nu dan ook de titelbescherming binnen handbereik. Het NIP was in zijn nopjes, maar het geluk was slechts van korte duur.

Het praktijkjaar: studenten dressereren?

In de grote reorganisatie van het NIPP werd de tweede P van 'praktiserende' uit de naam gehaald. Voorheen konden alleen daadwerkelijk 'praktiserende' psychologen lid worden van het NIPP, maar men vond dat het criterium eigenlijk zou moeten zijn of iemand in staat is te praktiseren.²⁹ Het praktijkexamen ging het nieuwe criterium worden voor het lidmaatschap van het NIPP en voor de titelbescherming. Van het NIPP werd dus het NIP gemaakt. De vereniging kon zo een grotere achterban krijgen, academici konden nu ook lid worden van het NIP. De grens tussen praktijk en theorie werd zodoende doorbroken. Maar haalden ze echter met de academici niet het paard van Troje binnen?

De door de minister voorgestelde regeling voor de titelbescherming kreeg instemming van het hoofdbestuur van het NIP. En daarmee was een 20-jarig streven naar een regeling voor titelbescherming in een laatste fase beland, althans dat dacht men. Maar er kwam verzet, niet van buitenaf, maar van de psychologen zelf. Het waren vooral de studenten en de academici die bezwaren hadden. Het verzet was vooral gericht op het psychologenexamen. De subfaculteit psychologie te Utrecht verzette zich tegen dit examen en ook bij andere subfaculteiten bestonden er bezwaren tegen de regeling. Ook de studenten, die bezig waren met een strijd voor meer inspraak, kwamen in protest.

De studenten vonden de titelbescherming een verkapte poging tot statusverhoging, waarmee noch de maatschappij, noch de psychologie gediend zou zijn. Ook waren de studenten van mening dat de titelbescherming beunhazerij niet kon uitsluiten, maar wel een sterkere maatschappelijke mystificatie van 'academisch geschoolde werkers' kon veroorzaken. Wat betreft de opleiding waren de studenten bang dat deze steeds meer ingericht zou worden naar de praktijk, waarbij de theoretische scholing gebaseerd wordt op de bestaande praktijk en de praktijktraining is afgestemd op eisen die door de maatschappij worden gesteld. Dit zou dan een goed aangepaste, meegaande psychologische specialist afleveren. De onafhankelijkheid van de wetenschap dreigde zo in gevaar te komen. De praktijk zal niet meer als object in de theorie worden opgenomen, maar de theorie zal een

²⁹ Dijkhuis (1988)

instrument worden ten behoeve van de bestaande beroepspraktijk, aldus P. Tesser, vertolker van de mening van de studenten. De wetenschap zal niet meer in staat zijn de bestaande maatschappelijke werkelijkheid te veranderen, maar zij wordt een middel om deze in stand te houden en te perfectioneren, aldus de studenten.³⁰ De sociaal psycholoog P.J. Naus voegde hier aan toe dat de psychologie als wetenschap niet meer in staat zal zijn om haar belangrijkste taak uit te voeren en als toetssteen te fungeren voor een kritische analyse van de samenleving. De universiteit heeft niet tot taak deskundigen af te leveren, maar personen die afgestudeerd zijn en daarmee klaar zijn om in hun werksituatie uit te groeien tot deskundigen, aldus Naus.³¹

De vrees van Naus, maar ook van de studenten was dat het praktijkexamen er voor zou zorgen dat de door Linschoten buiten gesloten maatschappij weer invloed zou krijgen op de wetenschap. Met betrekking tot de praktijk was Linschoten van mening geweest dat het *toepassen* van wetenschappelijke procedures bij onderzoek, selectie, advies en behandeling, tot het wetenschappelijke terrein behoorde. Maar de wetenschapper moet zich niet bezig houden met het *gebruik* van wetenschappelijke gegevens en uitkomsten ten behoeve van normatieve beslissingen. Dat is onderdeel van het maatschappelijke werk. De maatschappelijk werker kan en mag zich niet los maken van het publiek, maar voor de wetenschap is dat noodzakelijk.³²

Opvallend is dat Linschoten niet werd aangehaald in de discussie over de titelbescherming, maar dit heeft wellicht te maken met het feit dat de studenten ook een verlangen koesterden naar een maatschappelijke verandering en dat daarbij de wetenschap een belangrijke rol kon spelen. Volgens de studenten diende de wetenschap de bestaande maatschappelijke werkelijkheid aan te vallen op haar gebreken. Een dergelijk verlangen is normatief geladen en volgens Linschoten dus niet het terrein van de wetenschapper, we zijn dan bezig met het *gebruik* van wetenschappelijke gegevens en uitkomsten.

P.J. van Strien en Th. Bezembinder zagen bij een invoering van het postdoctoraal praktijkjaar het gevaar van een verdergaande scheiding tussen theorie en praktijk in de studie. De studenten zouden tijdens het doctoraal in een isolement kunnen raken ten opzichte van de praktijk, om vervolgens gedresseerd te worden door een aantal

³⁰ Tesser (1969)

³¹ Naus (1969)

³² Linschoten (1964)

praktijkmensen. Dit kon voorkomen worden door de stages te laten begeleiden door zowel universitaire en in de praktijk werkzame psychologen, aldus Van Strien.^{33,34}

Maar er waren ook andere geluiden. M.H.K. van der Graaf, bedrijfspsycholoog, was juist van mening dat het voorstel voor het praktijkexamen nog teveel wetenschappelijk georiënteerd was, de student hoefde zich alleen meester te maken in het gebruik van onderzoeksmethoden. Volgens hem was het beter om het praktijkjaar te zien als een stagejaar, want een in de praktijk werkzame psycholoog is meer dan alleen een onderzoeker die technieken hanteert. Hij is ook een diagnosticus, veranderingsadviseur en een maatschappelijk werker. Volgens Van der Graaf diende het praktijkexamen na te gaan of de student los gelaten kon worden in de praktijk.³⁵ Kortom, in zijn beschouwing pleitte Van der Graaf voor meer invloed van de praktijk op de psychologieopleiding.

Dat men kritiek had op het praktijkjaar hoefde niet altijd te betekenen dat men ook de titelbescherming niet zag zitten. Sommige psychologen, hoewel ze kritiek hadden op het praktijkjaar, vonden het spijtig dat er geen beroepsbescherming in de regeling werd opgenomen. Zo achtte Bezembinder het psychologenexamen ook alleen een aanvaardbare prijs wanneer de beroepsbescherming binnen ongeveer drie jaar gerealiseerd zou worden.³⁶ Ook Klinisch psycholoog H.B. Schaap had liever gelijktijdig een beroepsbescherming gezien. Het argument tegen beroepsbescherming, dat de daartoe noodzakelijke exacte omschrijving van psychologische werkzaamheden, op moeilijkheden stuit, leek hem onaanvaardbaar. Door de veranderlijkheid van de psychologie is een exacte omschrijving inderdaad zeer moeilijk, maar daarom hoeven we nog niet af te zien van een beroepsbescherming, aldus Schaap.³⁷ Hoe een dergelijke wet dan vorm gegeven moest worden gaf Schaap niet aan. Een belangrijk tegenargument is dat een beroepsbescherming zonder exacte omschrijving van psychologische werkzaamheden, de psycholoog ongelimiteerde mogelijkheden zou bieden om taken toe te eigenen en deze te monopoliseren, en nog wel met een wettelijke ruggensteun.

In reactie op de bezwaren van de studenten en de subfaculteit Psychologie te Utrecht lichtte Fokkema in het eerste nummer, jaargang 1969 van *De psycholoog* de

³³ Van Strien (1969)

³⁴ Bezembinder (1969)

³⁵ Van der Graaf (1969)

³⁶ Bezembinder (1969)

³⁷ Schaap (1969)

titelbescherming nog eens toe. Fokkema zag de titel als een belangrijke stap tegen de beunhazerij en daarmee samenhangend de misleiding van het publiek. Studenten en de subfaculteit aan de R.U. Utrecht vreesden dat de doctoraalstudie psychologie eenzijdig theoretisch zou worden en dat de praktijkvorming geïsoleerd zou komen te staan van de theorie. Fokkema vond deze vrees begrijpelijk maar beschouwde het niet als gegronde argument tegen de regeling. Hij stelde dat de opleiding altijd een praktijkdeel zal behouden, aangezien de student anders niet voldoende voorbereid zou zijn op het stagejaar. Het leek Fokkema dan ook onmogelijk om de praktijkleer volledig binnen het doctoraal te verwerven. Dit zou oneerlijk zijn ten opzichte van studenten die uitsluitend theoretisch werkzaam zouden willen zijn, en bovendien vragen andere studieactiviteiten ook de nodige aandacht van de studenten.³⁸

Fokkema vond ook dat bij de afweging van het nut van titelbescherming er niet in eerste plaats gedacht moet worden aan de exclusiviteit, die ontstaat voor de psycholoog en daarmee alleen het eigen belang dient. Volgens Fokkema diende de titelbescherming gezien te worden als een stap op weg naar een betere vertrouwensrelatie tussen publiek en psycholoog en een realistische kijk op wat de psycholoog te bieden heeft. Wanneer de beunhazerij zou voorduren, dan zou een wettelijk beroepsbescherming ook noodzakelijk zijn, aldus Fokkema. Want hoewel de titel 'psycholoog' niet meer door iedereen gevoerd mag worden, is het uitvoeren van psychologische praktijken zonder titel niet strafbaar. Ook een ethische regelgeving, waarin een beroepsgeheim wordt opgenomen, moet tot een betere relatie leiden, berustend op wederzijds vertrouwen, tussen psycholoog en zijn opdrachtgever of cliënt.³⁹ Met de titel- en beroepsbescherming zouden de psychologen het monopolie krijgen op psychologische werkzaamheden. Er zou dan een zekere basiskennis en professionaliteit gegarandeerd kunnen worden, waardoor er een sterkere vertrouwensband zou ontstaan tussen psychologen en hun cliënten.

Opvallend in deze kwestie is dat voorstanders van het praktijkexamen voornamelijk praktiserende psychologen waren en de tegenstanders psychologen verbonden aan de universiteit. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat universiteiten hun invloed op de praktijk dreigden te verliezen, wanneer het praktijkexamen vooral begeleid zou worden door praktijkmensen. Praktiserende psychologen zagen in het praktijkexamen juist het voordeel

³⁸ Fokkema (1969)

³⁹ Fokkema (1969)

dat ze daarmee de studenten beter op de praktijk zouden kunnen afstemmen. Volgens de experimentele psychologen zou het praktijkexamen een verdergaande scheiding van theorie en praktijk kunnen betekenen. De praktijk zou zich steeds meer op de wensen van de samenleving richten en daardoor zou de experimentele psychologie zijn nut verliezen. Deze gerichtheid op de samenleving zou de door Linschoten verworpen invloed van de 'common sense' juist weer doen toenemen. De psycholoog zou dan niet meer bezig zijn met het toepassen van wetenschap, maar zijn praktijk wordt dan ingericht naar de wensen van de samenleving. Bovendien zou een toenemende scheiding het imago van de psychologie schaden, en ook de eendracht en de invloed van de psychologie zou zo verloren gaan. Hoewel het streven naar titelbescherming gezien kan worden als grensbewaking, zou een praktijkexamen juist de grens binnen de psychologie tussen praktijk en theorie versterken. Maar zover kwam het niet.

Op een landelijke bijeenkomst op 30 november 1968 namen de studenten een motie aan, waarin de minister verzocht werd zijn beslissing uit te stellen. De minister honoreerde dit verzoek en stelde voor onbepaalde tijd zijn besluit uit om een betere meningsvorming mogelijk te maken.⁴⁰

Op 17 december 1968 vond er in Amsterdam een interacademiaal overleg plaats over het psychologenexamen, waarbij ook vertegenwoordigers van wetenschappelijke staf en studenten aanwezig waren. Hier werden de bovengenoemde bezwaren aan de orde gesteld, maar er werd ook over een alternatief gesproken, waarbij het stagejaar vooraf zou gaan aan het doctoraal examen. Er bestond geen onenigheid over de noodzaak van vergaande praktische vorming en de invoering van de titelbescherming. Ook was iedereen het er over eens dat de onderlinge verdeeldheid over de examenprocedure een groot gevaar zou kunnen leveren van jarenlange uitstel. Op deze bijeenkomst kwam men uiteindelijk tot een compromis, dat door iedere aanwezige aanvaard werd. Het compromis hield in dat de subfaculteiten zelf konden bepalen hoe het praktijkexamen uitgevoerd zou worden, voor, na of gelijktijdig met het doctoraalexamen. Dit compromis, voorgesteld door Benninkmeijer en later door Fokkema overgenomen, leverde geen bezwaren meer op bij de Utrechtse subfaculteit.⁴¹

⁴⁰ Redactie et al. (1969)

⁴¹ Fokkema (1969)

Flower power psychologie

Dat studenten in opstand kwamen was niet vreemd in die periode. Er vonden veel maatschappelijke verschuivingen plaats in de jaren zestig en begin jaren zeventig. De naoorlogse jaren hadden in het teken gestaan van de wederopbouw: hard werken en een sober bestaan. Ook waren de gezinsbanden nog sterk, men leefde nog in de bescherming van de eigen zuil en had groot vertrouwen in de politiek.

De door Willem Drees opgebouwde verzorgingsstaat en de toenemende industrialisatie wierp echter zijn vruchten af. In de jaren zestig kende men dan ook een hogere levensstandaard dan de jaren daarvoor. Daarnaast maakten mensen zich los van de vertrouwde banden met het gezin, de zuil en de kerk. Dit werd mede veroorzaakt doordat de televisie zijn opmars maakte en men bekend werd met een breed scala aan opvattingen. Er kwam een emancipatie- en democratiseringsproces op gang, niet alleen in de politiek maar ook in het bedrijfsleven, het gezin en in het onderwijs. Vooral de jongeren werden meer politiek en maatschappelijk geëngageerd en zij ondermijnden de gevestigde orde. De jongeren verenigden zich in groepen wars van de eigen zuil, zoals de Nozems en Provo's. Eind jaren zestig waaide de Flower Power over uit Amerika, en werden de democratiseringsidealen uitgebreid met meer globale idealen die in het teken stonden van vrijheid, liefde, vrede en duurzaamheid.

Het democratiseringsproces in het onderwijs ging niet vanzelf; nadat Limburgse studenten in 28 april 1969 de senaatzaal van de katholieke universiteit al hadden ingenomen werd op 13 mei 1969 het Maagdenhuis te Amsterdam zes dagen lang bezet. De studenten eisten meer zeggenschap en een democratischer bestuurlijk bestel. Sinds de Maagdenhuisbezetting is het democratiseringsproces in het onderwijs op gang gekomen. Toenmalig onderwijsminister Veringa voerde een wet in die de studenten meer invloed verschafte.

In dit perspectief is het niet vreemd dat de studenten meer inspraak eisten aangaande de titelbescherming. Maar de veranderingen in de jaren zestig en zeventig hadden ook een effect op de discussie over de titelbescherming onder de reeds gediplomeerde psychologen. Sommigen zagen de titelbescherming als een belemmering voor de beweging naar een meer open, rechtvaardiger en dynamischere samenleving.

Snijders' haan kraait koning voor democratie

E. Warries was een van de eerste psychologen die de kwestie van de titelbescherming beschouwde in de context van de veranderde samenleving. Hij wees allereerst op veranderingen in de psychologie die de titelbescherming niet meer nodig maakten. In het begin van de twintigste eeuw stelde een psycholoog nog met veel zekerheid zijn diagnose op basis van intuïtie en met geringe informatie gaf hij een heldere karakterschets van iemand. Maar in de jaren 60 kwam er meer duidelijkheid over de competentie en potentie van psychologen, het publiek werd zich er van bewust dat de psycholoog geen wonderdokter is. De jongere generatie psychologen van die tijd hadden ook niet zo meer de behoefte om hun authenticiteit te bewijzen, zij waren zelfverzekerd geworden door de methoden die zij ter hand hadden gekregen, aldus Warries. Hun keuzes hoefden daardoor minder dan daarvoor op intuïtie te berusten. Deze generatie psychologen hanteerden een methode die een grotere openheid en zelfkritiek kende. Deze psycholoog had geen titelbescherming nodig, de bescherming geschiedde via vakmanschap.⁴²

De methodologie bleek een middel om de grens te trekken tussen academici, die gebruikt maakten van een beperkte maar werkzame methode, en diegenen die gebruik maakten van een wonderlijke maar incapabele intuïtieve- of mystieke methode. Volgens Warries waren de voorvechters van de titelbescherming dan ook zoiets als het Leger des Heils of de Bejaardensociëteit: “Ze doen veel goeds, maar persoonlijk heb ik het niet nodig”. Ook noemde hij de titel: “brevet van vermogen tot geld verdienen en toegang tot de clan van de mensen die het weten”. De maatschappij zat niet te wachten op bedrijfsklare psychologen. Maar ze had mensen nodig met een gezonde dosis zelfkritiek en die zichzelf blijven bijscholen, aldus Warries.⁴³

J. Th. Snijders bezag de titelbescherming in een breder, maatschappelijk perspectief. Men heeft zo lang voor de titelbescherming gestreden, dat de situatie in de tussentijd is veranderd. Hij noemde de titelbescherming dan ook een verloving die te lang heeft geduurd. De psychologie stond op een tweesprong, veronderstelde Snijders: of er wordt gekozen voor verdere verstarring van de maatschappij in voorrechtstructuren, door middel van

⁴² Warries (1969)

⁴³ Warries (1969)

academische gildevorming, of er wordt gekozen voor een opener, dynamischer en rechtvaardiger maatschappij.⁴⁴

Volgens Sijnders betekende de titel een verhoging van de sociale positie, meer status, meer zekerheid, meer invloed, die bovendien door de wet zou worden gegarandeerd. Bijkomende voordelen van titelbescherming waren: versterking van de identiteit, versterking zelfbewustzijn en groepsbewustzijn, verhoogde marktwaarde, sterkere concurrentie positie en hoger inkomen. Maar Sijnders noemde ook andere gevolgen. De titelbescherming voor psychologen zou sociologen, pedagogen en opvoedkundigen in hun recht beperken en hun maatschappelijke positie verlagen. Sijnders twijfelde ook of er in de psychologiestudie wel een duidelijke specifieke deskundigheid meegegeven kon worden aan de studenten die ook niet binnen korte tijd door andere academici, vooral menswetenschappers, zou kunnen worden verworven.⁴⁵

Sijnders zag de titelbescherming voor psychologen niet als een op zichzelf staande zaak, het bevorderde ook een bepaalde ontwikkeling, die van voortschrijdende titelbeschermingen. Sijnders vond dat er een sterke ongelijkheid in de wereld was, bijvoorbeeld tussen arm en rijk en tussen de beschermden en de weerlozen. Sijnders was bang dat de wetenschappelijk gevormde deskundigen, die toch al in de maatschappelijke lift zaten, nog meer zouden worden bevoorrecht en beschermd. Bovendien was Sijnders van mening, dat er lange tijd gestreden was voor een minder starre maatschappij vol hokjes en schuttingen, terwijl er met de titelbescherming weer een nieuw hokje zou worden opgetrokken. Hij noemde dat een intellectuele meritocratie. Sijnders vond dat de noodzakelijke structuur in de maatschappij tenminste open, soepel en bescheiden moest blijven.⁴⁶

Sijnders was oorspronkelijk een van de belangrijkste voorvechters van de titelbescherming, maar de universitaire democratiseringsbeweging, die eind jaren 60, begin jaren 70 vol op gang kwam, had hem van gedachten doen veranderen. Op de februari-vergadering in 1969 van de Academische Raad, waar Sijnders in zijn functie van rector magnificus van de Rijksuniversiteit Groningen als enige psycholoog deel van uitmaakte, sprak hij zich uit voor opschorting van de voorgestelde wijzigingen. De raad ging hierin mee en

⁴⁴ Sijnders (1969)

⁴⁵ Sijnders (1969)

⁴⁶ Sijnders (1969)

adviseerde de minister om de invoering van praktijkjaar en titelbescherming op te schorten. Deze actie van Snijders leidde tot grote verontwaardiging bij de voorstanders van de titelbescherming.⁴⁷

M.F. van Eekelen vond dat Snijders eerst had moeten overleggen met het N.I.P. voor hij voor opschorting van de titelbescherming betoogde. Vooral omdat niemand dit had zien aankomen, aangezien Snijders tussen 1952 en 1959, toen hij voorzitter was van de vereniging, nog voorstander was van de titelbescherming en zich hier ook voor inzette.⁴⁸ Ook Nap en Van Strien lieten hun ongenoegen blijken. Nap noemde het NIP zelfs een “club van pure individualisten” die alleen “hun eigen haan koning kraaien”, omdat Snijders niet de tijd had genomen om de achterban in te lichten.⁴⁹ Van Strien veroordeelde Snijders niet bij naam, maar hij stelde wel dat het adviseren van de academische raad vooral gebeurde door een kleine groep van hoogleraren, bestuursleden van het N.I.P. en ambtenaren, en dat er weinig rekening werd gehouden met de universitaire en professionele achterban. Van Strien schreef dan ook in de reactie op de actie van Snijders: “Wanneer maatschappijhervormingen moeten steunen op de verlichte inzichten van een elitaire oligarchie, is de democratie waarvan ieder de mond vol heeft nog ver te zoeken!”⁵⁰

Snijders’ betoog werd veel besproken in de ingezonden artikelen in *De Psycholoog*. J.J.A. Vollebergh aanvaarde de premissen van Snijders, maar niet de conclusie. Omdat de samenleving in toenemende mate aan het differentiëren was, achtte Vollebergh het juist belangrijk dat de psychologie haar nagestreefde waarden uitwerkte en verdedigde. Daartoe diende zij beunhazerij in eigen kring tegen te gaan, maar ook diende zij collega’s te steunen wanneer deze in moeilijkheden kwamen in hun contacten met opdrachtgevers en werkgevers. De titel was volgens Vollebergh belangrijk opdat de psycholoog met meer gezag haar functie kon uitoefenen. Haar waarden zouden erkend worden en zodoende kon de psycholoog niet terzijde worden geschoven als overlegpartner. Zonder titel zou de maatschappelijke invloed van de professie zich moeizaam ontwikkelen. Met de veronderstelling dat de titel voorrechtstructuren kon scheppen, was Vollebergh het eens,

⁴⁷ Veldkamp & Van Drunen (1988, p.93-94)

⁴⁸ Van Eekelen (1969)

⁴⁹ Nap (1969)

⁵⁰ Van Strien (1969)

maar daar kon men zich tegen wapenen door de grenzen van de rechten van psychologen goed te omschrijven en de publieke discussie daarover te bevorderen.⁵¹

Felle voorstanders van de titel waren H.F.M. Crombag en Van Eekelen. Hun argumenten waren tweeledig. De titelbescherming was volgens hen belangrijk, enerzijds ter bescherming van het publiek, en anderzijds ter bescherming van de psycholoog tegen oneerlijke concurrentie. Gestudeerde collega's zouden niet gelijkgeschakeld moeten worden met allerlei merkwaardige lieden die hetzij door gebrek aan zelfkritiek, hetzij met malafide bedoelingen, misbruik maken van de alom aanwezige behoefte aan psychische steun, aldus Van Eekelen. Maar niet alleen merkwaardige lieden, maar ook goedwillende theologen, filosofen, ethici en moralisten, pedagogen, mensenhelpers, artsen, psychiaters en zielzorgers gebruikten nogal eens de term 'psycholoog', aldus Crombag. Dit bemoeilijkte de psycholoog in het verduidelijken van zijn werkzaamheden.^{52,53}

Volgens Van Eekelen ondervonden niet alle psychologen evenveel hinder van beunhazen. Zo had men er bij de overheid weinig last van. Ook de studenten hadden (nog) weinig last van beunhazen. Maar, stelde van Eekelen, de studenten moesten wel beseffen dat zonder titelbescherming de vacatures waarvoor zij waren opgeleid ingenomen zouden kunnen worden door anderen die veel minder scholing hebben gehad. Het is sterk de vraag of de studenten deze 'openheid' van het systeem dan als 'rechtvaardig' zullen ervaren. De zelfstandige of in particuliere dienst opererende psychologen leven in het minst beschermde klimaat, zij ondervinden de meeste concurrentie van beunhazen. Maar, constateerde Van Eekelen, ook deze psychologen leken hun strijdlust verloren te hebben, waarschijnlijk waren zij door het lange wachten murw geworden. Ook hadden zij zelf al met succes bescherming gezocht en zichzelf van een redelijk inkomen verzekerd. Bovendien was de arbeidsmarkt gunstig geweest en ondervonden de meeste psychologen weinig direct materieel nadeel van de activiteiten van beunhazen. Alleen de beunhazen hebben het imago van de psychologie geen goed gedaan, aldus Van Eekelen.⁵⁴

⁵¹ Vollebergh (1969)

⁵² Crombach (1969)

⁵³ Van Eekelen (1969)

⁵⁴ Van Eekelen (1969)

Een beetje macht voor psychologen, alstublieft

W.K.B. Hofstee, leerling van Snijders, verdedigde zijn meester, en wel vanuit een reflectie op de discussie. Volgens hem kwam de controverse hier op neer: de voorstanders redeneerden vanuit hun beroepsgroep - “wat goed is voor de psychologen, is goed voor de maatschappij” - de tegenstanders vanuit een maatschappelijk gezichtspunt. Hij vond het naïef van de voorstanders om te geloven dat cliënten meer van de titelbescherming profiteren dan de psychologen zelf. Hofstee noemde de kwestie van de titelbescherming een politieke discussie, en om politieke redenen moest je wel tegen de titelbescherming zijn, aldus Hofstee. Ten eerste om de voorschrijdende ‘denivellering’ van inkomsten en macht een halt te roepen, ten tweede om jezelf niet buiten de maatschappij te plaatsen terwijl de psychologie een ‘maatschappijwetenschap’ is, en ten slotte ter bevordering van de democratiseringsbeweging die door de ‘jongeren’ was ingezet.⁵⁵

Van Strien vond dat Hofstee “een handstandje uitvoerde op de schouders van zijn meester” Snijders, maar hieraan geen eigen nieuwe argumenten toevoegde. Van Strien begon ook op de discussie te reflecteren en hij was van mening dat er eigenlijk weinig discussie plaats vond. De voorstanders herhaalden de argumenten die twintig jaar geleden ook al aangevoerd werden en de tegenstanders beperkten zich tot een maatschappijkritische discussie die wel van deze tijd was, maar in feite voor een ander forum gevoerd werd. Van Strien was van mening dat de psycholoog niet past om uit eigen belang te strijden voor titelbescherming. Want de psycholoog was iemand met een roeping die de maatschappij met zijn kennis dient. De belangenbehartiging had vaak een verdekt karakter, aldus Van Strien, en kwam naar voren in de indirecte argumenten voor verhoging van salarissen en honoraria, zoals het wijzen op hoge kosten van de opleiding, eventuele specialisatie en de grote overheadkosten van de vrije praktijk.⁵⁶

Volgens Van Strien vervaagden de grenzen tussen specifieke terreinen van verschillende professies steeds sterker. Ook in verticale zin veranderen de verhoudingen. Ging de strijd van de naoorlogse generatie om vermindering van belemmering de sociale ladder te betreden, de volgende generatie zal ook de ladder zelf omver halen. Van Strien vroeg zich af of een wettelijk beschermde titel nog zou passen in de maatschappij waarvan

⁵⁵ Hofstee (1969)

⁵⁶ Van Strien (1969)

ze verwachtten dat die zou komen.⁵⁷ Maar door af te zien van de titel zal de psychologie niet bijdragen aan een rechtvaardiger maatschappij. Juist vanwege de grensvervaging, die in een toenemend dynamische maatschappij is te verwachten, wordt herkenbaarheid van bonafide dienstverlening voor het publiek belangrijk. Volgens Van Strien hoefde alleen wettelijk vast gesteld te worden dat het voeren van het predicaat 'gediplomeerd' verboden is voor diegenen die hiertoe niet gerechtigd zijn.⁵⁸

Dit compromisvoorstel van Van Strien betekende wel een nieuwe grensmarkering. Iedereen mag zich dan psycholoog noemen, alleen geen gediplomeerd psycholoog. Maar dit zou dan niet alleen gelden voor de psycholoog, ook de afgestudeerde socioloog en pedagoog zouden zich gediplomeerd mogen noemen. Daarnaast zou het psychologenexamen ook niet meer noodzakelijk zijn; de beroepsgroep is dan zelf verantwoordelijk voor de wijze waarop iemand recht krijgt op de titel.

Van Eekelen vond het onzin dat de titelbescherming gekwalificeerd werd als een vorm van macht. De bescherming van het publiek komt op de eerste plaats. Maar de psychologen hoefden zich ook niet te schamen voor een stukje zelfbescherming. Abstract gefilosofeer zoals dat van Snijders met zijn opener, dynamischer en rechtvaardiger maatschappij, was een vlucht in een diepere probleemstelling, maar leidt niet tot een concreet resultaat, aldus Van Eekelen. Ook was hij het niet eens met het standpunt van de tegenstanders dat de titelbescherming zal leiden tot een monopolie op psychologische werkzaamheden. De psychologie is bereid tot hulp en samenwerking, aldus Van Eekelen, opdat "in het maatschappelijk belang de garanties kunnen worden geëffectueerd"⁵⁹. Van Eekelen was van mening dat beunhazen niet bestreden moeten worden om de reden die van Strien gaf, namelijk dat beunhazen hun praktijk nog niet op wetenschappelijke basis hadden geplaatst, maar omdat zij afbreuk deden aan de geestelijke gezondheidszorg.⁶⁰

Ook G.J.M. van den Aardweg schaamde zich niet voor enige zelfzuchtigheid van psychologen. Hij was van mening dat degene die academische scholing heeft gehad inderdaad een streepje voor dient te hebben voor wat betreft maatschappelijke erkenning en waardering. Van den Aardweg vond het terecht dat de psychologen zich organiseren, want in de praktijk komen zij ook te staan tegenover andere beroepsorganisaties die vaak

⁵⁷ Van Strien (1969)

⁵⁸ Van Strien (1969)

⁵⁹ Van Eekelen (1969, p. 440)

⁶⁰ Van Eekelen (1969)

heel wat meer 'tough-minded' zijn. Erkenning van het psychologenberoep zou kunnen bijdragen aan een minder zwevende status van de psychologie, waardoor het makkelijker zou worden om bijdragen in de kosten van psychologische behandelingen te krijgen voor minder bedeelde patiënten, aldus Van den Aardweg. De kwestie van verdiensten vond hij een politieke aangelegenheid, men kan een politieke partij aanhangen die de gewenste verdeling voorstaat. Snijders' angst voor een onaantastbare eenheid leek Aardweg overdreven, aangezien de psychologie een groep is waar zelfkritiek en zelftwijfel een groot bestandsdeel is van de groepsgeest.⁶¹

De titel in grenswerkperspectief

Vanuit de context van grenswerk zou je verwachten dat men binnen de psychologie eensgezind zou zijn geweest met betrekking tot de titelbescherming. De psychologie zou dan namelijk met politieke ruggensteun uitwassen kunnen verbannen. Bovendien zou titelbescherming de psychologie meer status en aanzien geven. En ook financieel zouden de psychologen profiteren van een keurmerk. In de praktijk werkzame psychologen zouden hogere prijzen kunnen vragen voor hun diensten en academici zouden mogelijk meer financiële steun kunnen krijgen voor onderzoek. Maar eensgezindheid was ver te zoeken. Allereerst over het praktijkexamen, waarover vooral tussen academici en praktijkmensen een tweestrijd ontstond. De praktiserende psychologen zagen een praktijkexamen wel zitten, daarmee konden ze studenten beter voorbereiden op de praktijk, maar de universitaire psychologen vreesden verzwakking van hun invloed op de praktijk. Omdat men in de praktijk de wetenschap moet vertalen naar het lekenpubliek, zou met het postdoctorale praktijkexamen de grens weer verschuiven in de richting van het door Linschoten afgezworen 'common sense'. En bovendien zou er een sterker verschil kunnen ontstaan tussen praktijk en wetenschap, waarmee de eenheid van de psychologie in gevaar zou komen.

Ondanks het feit dat de titelbescherming ook prima zonder praktijkexamen kon, was er toch nog veel tegenstand. De titelbescherming stond op gespannen voet met het streven naar maatschappelijke verandering, aldus de tegenstanders. De maatschappij was bezig met een beweging naar minder hokjes en tijdens zo'n proces was het niet gepast om een psychologisch hokje op te trekken. Men zou kunnen spreken van een twijfel aan het

⁶¹ Van den Aardweg (1970)

grenswerk zelf. Tegenstanders wezen dan ook dikwijls op de ondeugdelijkheid van het streven naar titelbescherming.

In de discussie is ook een verschuiving waar te nemen. Allereerst is er sprake van een uitwisseling van argumenten, maar al snel valt men elkaar aan op de retoriek en vervolgens wordt het een debat over normen en waarden. De tegenstanders stelden dat titelbescherming leidde tot een machtspositie van psychologen, ten opzichte van andere universitair opgeleiden en ten opzichte van burgers. De voorstanders vonden dat een enigszins bevooroordeelde positie de psychologen toekomt, vooral ten opzichte van charlatans.

Het komen en gaan van de titelbescherming

Ondanks de felle tegenstand kwam de titelbescherming er toch. De minister liet zich overtuigen van de wenselijkheid van een beschermde psychologentitel. Op 1 juni 1971 was de titelbescherming een feit, maar deze werd niet gekoppeld aan een praktijkexamen maar voorsnog aan het doctoraalexamen en dat zou ook zo blijven tot groot verdriet van het NIP. In 1993 kwam er een einde aan de wettelijk beschermde titel. In aanloop tot die afschaffing ontstond er weer ophef, die zich uitte in ingezonden brieven aan het NIP. Daarbij werden vooral de argumenten herhaald die ook werden geopperd in de eind jaren zestig, begin jaren zeventig. Maar het mocht niet baten. Titelbescherming voor psychologen paste niet binnen de filosofie van de onderwijswetgeving van de jaren tachtig, alleen de opleidingstitels, drs., mr. en ir. werden wettelijk beschermd in de Wet Hoger onderwijs en Wetenschappelijk onderzoek (WHW, 1993). Het NIP heeft toen de titel 'Psycholoog NIP' in het leven geroepen om de consument toch een waarmerk te bieden. In 1994 werd de wet BIG ingevoerd waarin de beroepen van psychotherapeut, klinische psycholoog en gezondheidszorgpsycholoog werden geregeld. Deze titels kunnen verkregen worden na het volgen van een postdoctorale opleiding van 3 tot 6 jaar. Maar tot op de dag van vandaag, mag iedereen die dat zou willen de titel 'Psycholoog' voeren.

Verwante wetenschappen

Van grijsgebied tot zelfstandige studies

Psychologie, pedagogiek en sociologie zijn nog relatief jonge wetenschappen. Hoewel we deze nu als duidelijk afgescheiden disciplines beschouwen, was daar in de eerste helft van twintigste eeuw geen sprake van. Er was wel een psychologie, een pedagogiek en een sociologie, maar er was ook veel grijs gebied, duidelijke grenzen moesten nog getrokken worden. Bovendien moesten de verschillende disciplines zich nog verzelfstandigen ten opzichte van de wijsbegeerte, de wis- en natuurkunde en de geneeskunde.

De psychologie en de pedagogiek kregen na de eerste wereldoorlog erkenning in Nederland: allereerst als studievak bij filosofie, vervolgens kregen ze wettelijke erkenning door middel van een vermelding in het Academisch statuut, en in 1921 werden beide studies een afstudeerrichting binnen de wijsbegeerte. In 1922 was F. Roels de eerste met een leeropdracht voor de 'empirische en toegepaste psychologie'. Daarvoor al was het P. Kohnstamm die als eerste hoogleraar in 1919 een leerstoel Pedagogiek toebedeeld kreeg. Eind jaren twintig hadden bijna alle universiteiten leerstoelen voor psychologie en pedagogiek of een combinatie van beide. Pas in 1941 kwam er een volledige psychologiestudie tot stand. De pedagogiek bleef langer onderdeel van de wijsbegeerte en werd in 1949 een volwaardige studie.⁶² De sociologie kwam laat tot bloei in Nederland, en werd pas in 1950 een afzonderlijke studierichting. In het begin vielen psychologie, pedagogiek en sociologie onder de hoede van de faculteiten 'Letteren en wijsbegeerte' en 'Wis- en natuurkunde'. Wanneer het ging om de toewijzing van middelen waren de psychologie, pedagogiek en sociologie afhankelijk van de welwillendheid van deze moederfaculteit(en).⁶³

De interactie tussen de verschillende disciplines was aanvankelijk zeer gering. Illustratief was wel de oprichting van het tijdschrift 'Mens en Maatschappij', dat bedoeld was als breed platform voor zowel sociologie, pedagogiek, psychologie, en verwante disciplines. Socioloog A. Oldendorff concludeerde, terugblikkend op dit tijdschrift, dat "in deze gemeenschappelijke woning nog geen familie huist."⁶⁴ Eind jaren veertig, begin jaren vijftig

⁶² Van Strien (1984)

⁶³ Van Strien (1984)

⁶⁴ Van Strien (1984, p.25)

ontstond er meer contact tussen de verschillende disciplines. Met betrekking tot de relatie psychologie en sociologie ontstond enige toenadering met de opkomst van de sociale psychologie. Ook op het gebied van arbeid en organisatie begon men overlap te ervaren. Er ontstond enige gemeenschappelijkheid tussen de psychologie en de pedagogiek toen laatstgenoemde meende dat haar verwetenschappelijking niet zonder empirisch onderzoek tot stand zou kunnen komen. Daartoe richtten de pedagogen hun blik op de empirische psychologie die toen in opkomst was. Deze empirische gerichtheid was niet alleen de motor van de verwetenschappelijking van beide disciplines, maar ook de oorzaak van de eerste conflicten. Het veroorzaakte intradisciplinaire frictie in de pedagogiek en de psychologie, maar ook een scheiding ten opzichte van elkaar. Er ontstonden twee stromingen, de een meer normatief en de ander meer empirisch georiënteerd. In het tweede kwart van de 20ste eeuw werd dit verschil steeds groter, met name toen de Duitse 'geesteswetenschappelijke pedagogiek' in Nederland steeds meer aanhangers kreeg. Maar ook binnen de psychologie ontstond een normatieve stroming, de Utrechtse existentieel-fenomenologische school, die zijn grootste bloei beleefde in de jaren vijftig.⁶⁵

De eerste conflicten, met twee maten meten

Andere wetenschappers gingen zich ook bemoeien met de kwestie van de titelbescherming voor psychologen. In de vergaderingen van de 'Commissie opleiding en titel psychologen', waarin ook pedagogen, medici, theologen en filosofen waren vertegenwoordigd, kwamen een aantal sluimerende grensconflicten aan de oppervlakte.

Zoal we in het eerste hoofdstuk over de titelbescherming hebben gezien was de commissie door de overheid ingesteld om een wetsvoorstel voor te bereiden over de opleiding psychologie en de bescherming van de titel 'psycholoog'. Naast de afgrenzing van de afgestuurde psycholoog ten opzichte van de niet-afgestudeerde beunhaas speelde in de commissie ook de afgrenzing ten opzichte van verwante wetenschappen een belangrijke rol. Omdat een aantal prominente pedagogen deel uit maakte van de commissie, zoals Ph. Kohnstamm, hoogleraar pedagogiek te Amsterdam en zijn leerling M.J. Langeveld, hoogleraar pedagogiek en ontwikkelingspsychologie te Utrecht, was de belangrijkste

⁶⁵ Van Strien (1984)

disciplinaire verhouding die tot de pedagogiek en speelde deze in de vergaderingen altijd op de achtergrond mee.⁶⁶

Deze samenstelling van de commissie leverde heftige reacties op. Zo voelden de Amsterdamse psychologen zich niet vertegenwoordigd en vonden zij dat er een overvloed aan fenomenologische en personalistische psychologen en pedagogen deel uit maakten van de commissie.⁶⁷ Ze probeerden meer experimenteel gerichte psychologen binnen de commissie te krijgen, zodat de commissie wellicht eerder een voor psychologen positief wetsvoorstel zou adviseren. Pedagogen zoals Kohnstamm boden juist weerstand, zei wilden zelf ook enige macht over psychologisch terrein naar zich toe trekken.

Al in de eerste vergaderingen van de commissie ontstonden disciplinaire grensconflicten. Een van de eerste conflicten had betrekking op het kandidaatsexamen. Er was vastgesteld dat het kandidaatsexamen moest gaan bestaan uit de drie hoofdvakken psychologie, filosofie en fysiologie en een nader te bepalen keuzevak. Waar voorzitter Sassen zich afvroeg of pedagogiek op de keuzelijst moest komen, stelde Buytendijk dat hij geen toegepaste wetenschap voor het kandidaatsexamen wilde. Waterink was echter van mening dat de pedagogiek niet alleen een toegepaste wetenschap was, maar ook een normwetenschap, studenten moeten ook pedagogische normen leren kennen. Ook Kohnstamm en Brugmans konden zich hierin vinden.

Zoals bij het kandidaatsexamen hadden de meeste conflicten sterk te maken met het onderscheid normatief en descriptief. Velen wezen 'de beschrijvende taak' toe aan de psychologen en bestempelden 'het stellen van normen' tot taak van pedagogen. Zo vond Kohnstamm dat de psychologie descriptief diende te blijven, en niet normen kon aanreiken. H.J.W.F. Brugmans was het daar niet mee eens en hij stelde dat bijvoorbeeld een kinderpsycholoog ook opvoedkundige taken moet kunnen uitvoeren. Wanneer de psycholoog werd vergeleken met de medicus, dan vond Langeveld dat de psycholoog in tegenstelling tot de medicus te maken had met normen; "de psycholoog neemt gewetensbeslissingen voor een ander".⁶⁸

Ook bij de besprekingen over het doctoraalexamen speelde het begrip normatief een belangrijke rol. Langeveld had zes specialisaties voorgesteld, waarvan vier betrekking

⁶⁶ Van Hilvoorde (2002, p.132-133)

⁶⁷ Van Hilvoorde (2002, p. 135)

⁶⁸ Van Hilvoorde (2002, p. 133)

hadden op de pedagogiek. Want, stelde Langeveld, aangezien we ons dienen af te vragen 'wat gewenst is voor dit kind', is de kindproblematiek een normatieve zaak, en dus primair de taak voor pedagogen. Zo gaf deze indeling van het doctoraal examen de pedagogiek een behoorlijke vinger in de pap. De psychologen Rümke en Brugmans zagen niets in deze indeling. Rümke vond zes specialisaties te veel en Brugmans wilde helemaal geen specialisaties in de opleiding. Daarnaast vond Rümke dat niet alles met een normatieve kant verwees naar het pedagogische werkveld. Brugmans was het hier mee eens. Normen kennen een feitelijke ondergrond en daar ligt dus ook een taak voor de psychologie.⁶⁹

Met het verschuiven van de 'betekenis van de norm' en het toe-eigenen van 'de taak de norm te bepalen' probeerden beide disciplines een wetenschappelijk terrein te monopoliseren. Het 'normbegrip' kreeg echter een bredere betekenis en de norm werd een gezamenlijke taak wanneer er sprake was van een gemeenschappelijk belang, zoals bij de afbakening ten opzichte van de medici. Ook het verschil toegepaste wetenschap en zuivere wetenschap werd aangegrepen voor het verzetten van grenswerk. De praktijk is het terrein van de pedagogiek en niet die van de psychologie. Hierbij kwam ook de vraag op of de psychologie in dienst is van de pedagogiek of juist andersom. De psychologen vonden dat zij autonoom moesten zijn ten opzichte van de pedagogen. De pedagogen beschouwden de psychologie juist als hun hulpwetenschap.

Omdat o.a. pedagogen deel uitmaakten van een commissie die was ingesteld ten behoeve van de bescherming van psychologen, kregen sommige psychologen, zoals Brugmans, het gevoel dat anderen dreigden te beslissen over het psychologenvak. Maar de pedagogische bemoeienis kwam ook voort uit angst voor terreinverlies. Pedagogen waren bang dat zij door de titelbescherming overbodig zouden worden. Met betrekking tot de praktijkexamens vreesden pedagogen bijvoorbeeld dat ook afgestuurde psychologen toegelaten zouden worden tot het praktijkexamen 'opvoeding en onderwijs van normale kinderen'. Zo vroeg Rümke zich af wat er aan terrein voor pedagogen overbleef wanneer psychologen schoolpsychologen zouden mogen worden.⁷⁰

Er was sprake van een zelfde ambiguïteit wanneer het om de experimentele gerichtheid van de wetenschap ging. Pedagogen erkenden dat zij minder bekend waren met de empirische methodologie en deze taak vooral overlieten aan psychologen. Maar wanneer

⁶⁹ Van Hilvoorde (2002, p.136-137)

⁷⁰ Van Hilvoorde (2002)

de filosofie ter sprake kwam dan benadrukte zelfs Kohnstamm de experimentele kant van de menswetenschappen. Hij was bang dat een overheersing van de filosofie zou kunnen betekenen dat pedagogiek en psychologie slechts hulp wetenschappen zouden worden van de filosofie.⁷¹

De psycholoog A.D. De Groot zag in de experimentele gerichtheid echter een verschil tussen pedagogiek en psychologie. Dit verschil zette hij uiteen in een openbare rede die hij hield na het verschijnen van het advies van de commissie 'opleiding en titel psychologen'. Hij maakte een onderscheid tussen wijsgerige psychologie en empirisch-wetenschappelijke psychologie. De Groot had weinig affiniteit met de wijsgerige psychologie. Alleen de empirische methode kon de psycholoog een richtsnoer bieden. De Groot bestempelde de pedagoog als 'wijze' en onwetenschappelijke idealist, een diagnosticus die gebruik maakte van intuïtie en fenomenologische methoden als 'aanvoelen' (einfühlen) en 'verstaan' (verstehen). De pedagoog hield zich meer bezig met systemen, algemene beschouwingen, historie, wijsbegeerte, ethiek en normatieve gezichtspunten. De psychologie, aldus De Groot, werkte meer met experimenten en de analyse van concreet materiaal.⁷² Deze empirisch-wetenschappelijke instelling van de psychologie diende gewaarborgd te worden. Maar deze werd in gevaar gebracht door het wetsvoorstel van De commissie Sassen. In de voorstellen van de commissie was er, volgens De Groot, sprake van een te ruim toelatingsbeleid tot de opleiding psychologie en er zou te weinig aandacht besteed worden aan statistiek in de opleiding. De oorzaak hiervoor was volgens De Groot de samenstelling van de commissie; deze bestond volgens hem uit te weinig vakpsychologen en teveel medici, pedagogen, theologen en filosofen.⁷³

In het kader van grenswerk gebruikte De Groot de methodologie als middel ter afbakening van de psychologie ten opzichte van de verwante, meer normatief gerichte wetenschappen en uiteraard ook de pseudopsychologie. Hij probeerde te voorkomen dat buitenstaanders, waaronder pedagogen, invloed zouden krijgen op de toegepaste psychologie.

De rede van De Groot wekte veel woede bij pedagogen. Langeveld sprak over: "het ontbreken van iedere wetenschappelijkheid", "de verachting der opvoeding" en "arrogante

⁷¹ Van Hilvoorde (2002, p.136)

⁷² Van Hilvoorde (2002, p.142-146)

⁷³ Van Hilvoorde (2002, p. 142-143)

liefdeloosheid". De 74-jarige Kohnstamm nam het woord, en verdedigde de pedagogiek in felle bewoordingen. Hij vond de openbare rede van De Groot academisch niet waardig en wetenschappelijk niet nauwkeurig. Volgens Kohnstamm stond De Groot een immorele psychologie voor, die slechts observeert en geen hulp biedt bij normatieve en morele zaken.⁷⁴ Ook over de opleiding was Kohnstamm het oneens, hij vond dat enige kennis van wijsbegeerte en geschiedenis noodzakelijk was om een goed psycholoog te worden, kennis van de didactische en pedagogische stromingen en hun normatieve grondslagen was een noodzakelijkheid voor de hulpverlening aan kinderen. Daarnaast meende Kohnstamm dat De Groot een onjuiste tegenstelling zag tussen empirisch onderzoek en pedagogiek. Voor de pedagogiek is empirisch onderzoek ook onmisbaar.⁷⁵

Pedagogen waren bang voor een academische verzelfstandiging van de psychologie, met grote gevolgen voor de pedagogiek. De beweging van de psychologie in een meer onafhankelijke en empirische richting werd door pedagogen argwanend gade geslagen. De vraag wat de plaats is van het empirisch onderzoek, werd steeds belangrijker, en dit zorgde voor een strijd tussen de Universiteit Utrecht, waar een fenomenologische of pedagogische psychologie werd gevoerd onder leiding van Buytendijk en Langeveld, en de Universiteit van Amsterdam, waar men sterk empirisch gericht was.⁷⁶

Psychologie versus pedagogiek

In de jaren vijftig distantieerden de sociale wetenschappen zich van elkaar. Daarin nam vooral de psychologie het initiatief, die zich wilde verzelfstandigen en een eigen empirische richting insloeg. Eind jaren zestig moest daar verandering in komen en werd het tijd voor meer toenadering, althans volgens de wetenschappers die door het NIP gevraagd werden een artikel te schrijven over de verhouding tussen psychologie en pedagogiek. In 1969, toen ook de titelbescherming weer volop in de aandacht kwam, werden deze artikelen geplaatst in een speciale editie van 'De Psycholoog'. Hierin waren artikelen opgenomen van twee pedagogen, twee psychologen en een leraar.

De leraar was S.R. van Asperen de Boer. Hij beschreef dat hij vanuit zijn interesse in de persoonlijkheid van de leerling pedagogiek wilde gaan studeren. Maar uit eindelijk koos hij toch voor de psychologie, omdat de pedagogiek voor een zeer groot gedeelte eigenlijk

⁷⁴ Van Hilvoorde (2002, p.143)

⁷⁵ Van Hilvoorde (2002, p.143)

⁷⁶ Van Hilvoorde (2002, p. 148)

psychologie was en voor de rest, de opvoedkunde in strikte zin, iets wat men, in de woorden van Van Asperen de Boer: “moeilijk wetenschap kon noemen, althans geen exacte wetenschap.” “Maar mag men dat hardop zeggen”, vroeg Van Asperen de Boer zich af.⁷⁷ Het belangrijkste onderscheid tussen psychologie en pedagogiek was volgens Van Asperen de Boer dat de psychologie zich niet bezig hield met het bijbrengen van normen, de psychologie sprak geen waardeoordelen uit. De pedagogiek begaf zich wel op het vlak van de geestelijke ontwikkeling en hield zich bezig met levensbeschouwelijke aspecten, maar deze waren subjectief.⁷⁸

Pas in de jaren 60 werd er in de pedagogiek meer gezocht naar waarde vrije oordelen over opvoedingshandelingen en werden pedagogische oordelen meer wetenschappelijk verantwoord, aldus A.J. Wilmink, directrice van het gemeentelijk Pedotherapeutisch instituut te Amsterdam. Een trend die bij de psychologie al veel eerder opgang was gekomen. Pedagogen hadden zich vooral ontwikkeld als theoretici en psychologen als meetfanaten. Dit was volgens Wilmink historisch gegroeid, de pedagogische praktijk had altijd bestaan uit het opstellen van opvoedingideal en opvoedingstheorieën op basis van de geldende filosofische stromingen. Door deze late doorbraak van de empirische pedagogiek was de psychologie zich reeds gaan begeven op het opvoedingsveld. Er was toen echter nog weinig sprake van een vruchtbare relatie, aldus Wilmink. De psycholoog was nog niet vertrouwd op het vlak van de opvoedkunde. De wetenschappelijk geschoolde psycholoog liep steeds aan tegen de historisch gegroeide traditie van de pedagogiek en het ethische waardeoordeel, het unieke binnen de relatie van kind en opvoeder. Volgens Wilmink was het begrijpelijk dat pedagogen en psychologen andere mensen waren, ze hadden een verschillende historische ontwikkeling doorgemaakt. “De psycholoog was al doende een meer introverte beschouwer, de opvoedkundige de meer extraverte doener”. Maar Wilmink dacht dat juist dit verschil kon zorgen voor een productieve relatie.⁷⁹

De psycholoog H.G. Bos, net als Wilmink een deskundige op het gebied van schoolkinderen, stelde dat pedagogen onmisbaar waren in de schoolpsychologie, aangezien zij vertrouwd waren op het terrein van opvoeding en onderwijs. Bos had zelf ervaren dat tijdens een tweejarig schoolpsychologisch begeleidingsexperiment in Haarlem, de pedagoog

⁷⁷ Van Asperen de Boer (1969, p. 311)

⁷⁸ Van Asperen de Boer (1969)

⁷⁹ Wilmink (1969)

gemist werd. De psycholoog richtte zich te veel op de individuen in de klas om zodoende tot verbeteringen in het onderwijs te komen. Maar volgens Bos kon de pedagoog helpen de praktijk concreet hanteerbaar te maken, omdat de pedagoog meer vertrouwd is met het terrein van opvoeding en onderwijs. Een nauwe samenwerking was volgens Bos dus gewenst.⁸⁰

Voor een nauwere samenwerking waren er veranderingen nodig in de verhouding tussen psychologie en pedagogiek. Men pleitte vooral voor een integratie van studie- en laboratoriumactiviteiten. Want, zo stelde Van Asperen de Boer, wanneer men wetenschappelijke te werk ging, was er tussen psychologie en pedagogiek geen wezenlijk verschil.⁸¹

F.K. Kieviet, verbonden aan het pedagogisch instituut van de Rijksuniversiteit te Leiden, streefde naar het doorbreken van de subfacultaire structuur van verschillende studierichtingen, die zich eigenlijk met hetzelfde onderwerp bezig hielden. Hij vond dat er afstudeerrichtingen dienden te komen die zich richten op het grensgebied tussen pedagogiek en psychologie, zoals de onderwijskunde. Er werd volgens Kieviet in de praktijk teveel vanuit de inzichten van een bepaalde wetenschap gewerkt en niet vanuit een wetenschap die daadwerkelijk op die praktijk gericht was. Daardoor ontstonden volgens Kieviet ook de meeste conflicten tussen pedagogiek en de psychologie.⁸²

Ook psycholoog B. Th. Brus, lector in de pedagogische onderzoeksmethoden aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen, was van mening dat een herstructurering van de opleiding en de professionele taakverdeling noodzakelijk was. Ook in de pedagogiek had men steeds meer aandacht gekregen voor het bedrijven van de wetenschap zelf, terwijl zij in de jaren daarvoor nog wel eens teveel bezig was met het wezen van hun wetenschap. Maar anno 1968 werd er in toenemende mate onderzoek verricht. Brus stelde dat daardoor de verhoudingen binnen de sociale wetenschappen problematischer waren geworden. Hij vond niet dat pedagogen belemmerd mochten worden in het verzetten van hun bakens. Zij hoefden zich niet vast te pinnen op een bepaald beroepsbeeld. Brus vond dat pedagogen en psychologen meer gebruik moesten gaan maken van elkaars werk en meer met elkaar in gesprek moesten gaan treden. Wel zouden grenzen vervagen, stelde Brus, en nieuwe

⁸⁰ Bos (1969)

⁸¹ Van Asperen de Boer (1969)

⁸² Kieviet (1969)

structuren zouden zich aftekenen in de sociale wetenschappen. Hij stelde dat aan de ene kant integratie van de sociale wetenschapsgebieden kon plaatsvinden en aan de andere kant een verdergaande differentiatie, in de zin van meerdere praktijkgerichte opleidingen, zoals andragologie, onderwijskunde en orthopedagogiek.⁸³

In de jaren vijftig en zestig werden de verschillen tussen psychologie en pedagogiek steeds duidelijker. Maar dit had ook tot gevolg dat de beide wetenschappen onafhankelijker gingen opereren, zelfs op de grensgebieden en in de praktijk. Eind jaren zestig streefden, de op het grensvlak werkzame psychologen en pedagogen, dan ook naar meer alliantie tussen psychologie en pedagogiek om zo de praktijk beter te kunnen bedienen. Hoewel de psychologie een meer empirisch-wetenschappelijke instelling kende dan de pedagogiek, was er in de wijze waarop empirisch onderzoek gedaan moest worden geen wezenlijk verschil tussen de wetenschappen. Pedagogen zouden dan ook gebaat zijn bij een integratie van studie en laboratoriumactiviteiten, want psychologen waren daarin zeer deskundig. Voor psychologen was een sterkere alliantie ook gewenst, want zij waren ondergeschikt aan de pedagogen wanneer het ging om theoretisch inzicht, historisch besef, een normatieve blik en praktijkgerichte instelling. Pedagogen kenden een sterkere filosofische grondslag. Zoals we zullen zien gold dit verlangen naar alliantie ook voor de relatie van de psychologie met de sociologie.

Psychologie versus sociologie

In 1960 kreeg de sociologie een eigen faculteit. Bij deze 'Faculteit der sociale wetenschappen' werden in 1962 ook de psychologie en pedagogiek onder gebracht. De reacties hierop waren gemengd. Sociologen, die een sterke invloed hadden op het beleid in Nederland, zagen hun positie erin bevestigd. De psychologen waren meer verdeeld. De Nijmeegse psycholoog F.J.T. Rutten zag de psychologie liever ondergebracht in een eigen faculteit, maar andere psychologen zagen ook een voordeel in een nauwer contact met de sociale wetenschappen, op voorwaarde dat het vak voldoende autonomie zou krijgen. In het begin was er echter weinig sprake van een relatie tot elkaar binnen deze nieuwe faculteit.

In 1968 publiceerde *De Psycholoog* een speciale editie over de verwantschap van de psychologie en de sociologie. De eerste afbakening die naar voren komt in de artikelen is op basis van de definitie van psychologie en sociologie. De psychologie hield zich bezig met

⁸³ Brus (1969)

eigenschappen en gedrag van individuen en intra-individuele processen en de sociologie met groepen, sociale structuren, sociale systemen en processen. Een dergelijke afbakening leek duidelijk, maar er ontstonden moeilijkheden wanneer men de begrippen groep en individu concretere inhoud wilde geven. De socioloog M. Albinski stelde dat menselijke gedragingen niet volledig zuiver psychologische verklaarbaar zijn, omdat de sociale omgeving ook invloed heeft op het gedrag dat iemand vertoont. Ook andersom geldt dat sociologische structuren niet volledig sociologisch verklaarbaar zijn, maar individueel gedrag van bepaalde personen kan daar ook aan te grondslag liggen. De sociologie en psychologie, zo concludeerde Albinski, zijn wederzijds afhankelijk. Vooral in de praktijk waren psychologen en sociologen niet alleen bezig met respectievelijk het individu of de groep, de psycholoog had ook te maken met de omgeving van het individu en de socioloog had ook te maken met de individuele eigenschappen van de actoren van de groep.⁸⁴

De sociale psychologie had zijn bestaan te danken aan de tijdelijke paradox die bestond tussen de eenzijdige psychologische en sociologische benaderingen, aldus Jos M.F. Jaspars, sociaal psycholoog aan de Radboud universiteit Nijmegen. Hij stelde dat de sociale psychologie tot taak had om de relatie te bevorderen tussen de psychologie en de sociologie. De psychologie diende gesocialiseerd te worden en de sociologie gepersonaliseerd.⁸⁵ Ook Peter B. Defares, professor in de psychologie aan de Universiteit van Wageningen, zag in de sociale psychologie een brugfunctie, waarbij de grenzen naar beide disciplines open diende te zijn. Hij stelde wel voorop dat psychologen het monopolie hadden op de sociale psychologie. Het houden van de titel sociaal psycholoog suggereerde specifieke vakkennis en sociologen zouden zich dan ook niet zomaar sociaalpsycholoog mogen noemen. Volgens Defares was een scherpe afbakening van de afzonderlijke disciplines een zegen voor de samenwerking. Het maakte een duidelijke taakafbakening mogelijk en bevorderde de overzichtelijkheid in een interdisciplinair teamverband.⁸⁶

Volgens Jaspars was er echter sprake van een steeds grotere verdeeldheid tussen de twee disciplines. Uit Jaspars onderzoek in 1966/67 naar sociaalwetenschappelijke tijdschriften bleek dat sociologische en psychologische tijdschriften elkaar bijna volledig negeerden en dat beide disciplines weinig putten uit sociaal psychologisch onderzoek. Dit

⁸⁴ Albinski (1968)

⁸⁵ Jaspars (1968)

⁸⁶ Defares (1968)

was volgens Jaspars te wijten aan het sterk toegepaste karakter van de sociale psychologie. Jaspars noemde het een tragikomische situatie dat onderzoekers van verschillende disciplines geen gebruik maakten van elkaars werk, en al doende zich bezighielden met dezelfde verschijnselen, alleen dan in andere termen. Jaspars concludeerde dat meer samenwerking noodzakelijk was om maatschappelijk problemen op te lossen. Maar hij begreep ook wel waarom die samenwerking niet op gang kwam: het werkt namelijk beklemmend en remt de zelfstandige ontwikkeling van een wetenschap met een centrale positie.⁸⁷ Daarmee bedoelde Jaspars waarschijnlijk de psychologie.

Sociologen H. Philipsen en P. van Weeren vonden het begrijpelijk dat de psychologie en de sociologie onafhankelijk van elkaar waren ontstaan en hun focus hadden gelegd op hun eigen ontwikkeling, maar zij vonden dat het anno 1968 tijd werd voor een toenadering. Daartoe diende er, volgens Philipsen en Van Weeren, gestreefd te worden naar een geïntegreerde activiteit van methodologie- en theorievorming⁸⁸, waar ook volgens Defares de moeilijkheden lagen. Sociologen en psychologen hadden vooroordelen jegens elkaar. De psycholoog verdacht de socioloog van een teveel aan speculeren en omgekeerd werd de psycholoog wel een 'steriele' laboratoriumfiguur genoemd.⁸⁹

Philipsen en Van Weeren verklaarden deze wederzijdse vooroordelen uit het feit dat de psychologen inderdaad beter geschoold waren in de methodologie en sociologen daardoor een minderwaardigheidsgevoel hadden. Zij ontwikkelden een afkeer voor cijfers en gingen zich sterk richten op de theorievorming. Dit leidde tot een visie waarbij het menselijke gedrag beschouwd werd als niet te reduceren tot cijfertjes. De macrosociale werkelijkheid was volgens hen dusdanig ingewikkeld en niet te vatten in eenvoudige modellen. De psycholoog daarentegen beschuldigde, vanuit zijn relatieve onkunde met betrekking tot theorievorming, de socioloog nog wel eens van onverantwoorde speculatiezucht.⁹⁰

Om dit verschil op te heffen pleitten Philipsen en Van Weeren voor een gelijke propedeuse voor alle studenten in de sociale wetenschappen en een gelijke mate van oefening in methodologie en theorievorming voor sociologie- en psychologiestudenten. Daarnaast streefden zij naar een vereniging waarin alle beoefenaren van de sociale

⁸⁷ Jaspars (1968)

⁸⁸ Philipsen & Van Weeren (1968)

⁸⁹ Defares (1968)

⁹⁰ Philipsen & Van Weeren (1968)

wetenschappen werden vertegenwoordigd. Daarmee konden de belangen beter behartigd worden, het zou de integratie versnellen en men kon met meer invloed naar buiten treden, aldus Philipsen en Van Weeren.⁹¹

Opmerkelijk is dat alle auteurs een betere integratie voorstonden tussen zowel psychologie en pedagogiek als psychologie en sociologie. Zij waren dan ook allen actief op de grensgebieden. Hoewel er om reacties werd gevraagd, zijn er weinig artikelen te vinden over dit thema in de daarop volgende edities van *De Psycholoog*. Het probleem van de afstandelijke relatie tussen de wetenschappen was blijkbaar niet urgent genoeg. In het licht van grenswerk zou dit gebrek aan discussie verklaard kunnen worden uit het feit dat meer samenwerking minder macht en minder werk zou betekenen voor de individuele wetenschappen. De vooroordelen die de wetenschappen jegens elkaar hadden werden dan ook in stand gehouden.

“Pedagogen en sociologen, dat is verkeerd gezelschap.”

In 1985 verscheen er een interview van Peter Kampschuur met S.D. Fokkema in *De Psycholoog*. Professor Fokkema, hoogleraar psychologische functieleer en methodeleer, was fel voorstander van de titelbescherming en ook nam hij een expliciet standpunt in met betrekking tot de verwante wetenschappen sociologie en pedagogiek, al blijkend uit de titel van het interview: “Sociologie en pedagogiek, dat is verkeerd gezelschap”. Fokkema betreurde het dat psychologie in Nederland in de sociale faculteit terecht was gekomen, samen met sociologie en pedagogiek. Volgens hem was dat verkeerd gezelschap omdat zij veel minder empirisch onderzoek verricht hadden, en daar bevonden zich nog meer, in zijn woorden: “borrelpraters”. Maar ook zijn eigen collega’s moeten het ontgelden, de meesten zijn “van hetzelfde hout gesneden” als de pedagogen en sociologen en dit soort is vaak welkom bij de media, aldus Fokkema, en bepleitten voor de camera nogal eens een op eigen smaak beruste- of zachte aanpak voor persoonlijke of maatschappelijke problemen en niet op wetenschappelijk bewezen resultaat.⁹²

De door Linschoten ingezette lijn naar een meer experimenteel gerichte psychologie was door Fokkema doorgevoerd. Maar tot ongenoegen van Fokkema waren pedagogen, sociologen en nog enkele psychologen niet volledig meegegaan in deze beweging. Wanneer we aannemen dat Fokkema een breed scala aan empirisch gerichte psychologen

⁹¹ Philipsen & Van Weeren (1968)

⁹² Kampschuur (1985)

vertegenwoordigde, dan kunnen we stellen dat de vooroordelen jegens pedagogen en sociologen in stand waren gebleven. De afkeer voor de sociologische en pedagogische werkwijze, die een sterke filosofische grondslag kende, was er nog steeds. Hoewel de meer op het grensvlak werkende praktijkgerichte psychologen voor integratie en toenadering pleitten, vonden hun collega's op andere terreinen deze kwestie minder urgent. Zij voelden zich althans niet geroepen hun mening uit te dragen via het vakblad de *De Psycholoog*, op Fokkema na. In het kader van grenswerk is dit niet verrassend te noemen. Psychologen hadden een sterke positie binnen de wetenschap verworven en dit was te danken aan hun empirische houding. Dit leidde aanvankelijk tot een krimp van het psychologendomein, omdat ze normatieve- en toegepaste wetenschap uitsloten. Maar de psychologie groeide sindsdien alleen maar, want de empirisch-wetenschappelijke houding wekte vertrouwen bij de samenleving.

Brus plaatste echter een kanttekening bij deze houding in zijn artikel over de verwantschap tussen psychologie en sociologie uit 1968. Hij stelde dat de empirische werkwijze niet mocht leiden tot een onkritische houding. Volgens Brus werd de betrekkelijkheid van de sociale wetenschappen wel eens uit het oog verloren door de beoefenaars ervan. Zij raakten zo overtuigd van de theorieën, methoden en technieken, dat zij meenden, dat de werkelijkheid eraan onderhevig was. Linschoten noemde dit het probleem van de twee werelden. De Wereld van de directe ervaring en de wetenschappelijk gevormde wereld, waaruit men niet kan besluiten welke de werkelijke is. Dit probleem ontstaat echter door ongelukkige formuleringen, aldus Linschoten. De wetenschappelijke gevormde wereld is de gewone wereld van iedere dag, zij heeft zich in haar beschrijving echter beperkt tot een aantal eigenschappen, geformaliseerd en gefunctionaliseerd. De tweede wereld is geen andere werkelijkheid, maar een gereduceerde werkelijkheid.⁹³ Linschoten stelde dat je radicaal moet zijn in je wetenschappelijke reductie, en deze reductie ook als dusdanig moet blijven opvatten. Wetenschappelijke arbeid is ficties schrijven. Soms lijkt het alsof deze ficties een diepere werkelijkheid beschrijven, alsof de wetenschappelijke postulaten gelijk zijn aan de dingen, en zo niet gelijk, dan behoren ze wel tot een andere wereld. Maar die illusie komt voort uit onvoldoende inzicht in het onderzoekende en bestuderende gedrag.⁹⁴

⁹³ Linschoten (1964, p. 36)

⁹⁴ Linschoten (1964, p. 29-33)

Daarom kunnen de sociale wetenschappen, volgens Brus, niet meer dan een eindeloos proberen de werkelijkheid te vangen. Het is als het beeld van de menswetenschappen: “de slang, die zichzelf tracht te verslinden.” Een beeld dat ook de zelfbetrokkenheid tot uitdrukking brengt. Het probleem van de zelfbetrokkenheid stond centraal stond in de fenomenologische traditie, maar deze oorspronkelijke zelfkritiek delfde het onderspit tegen het verlangen snel praktische bruikbaar resultaat te verwerven. Brus concludeerde: “Linschoten’s *Idolen* is een testament dat nog wacht op zijn executeurs”.⁹⁵

⁹⁵ Brus (1969)

Conclusie

Grenswerk in 'De psycholoog'

De psychologie is tegenwoordig niet meer weg te denken uit de maatschappij. Psychologen bewegen zich niet alleen op het vlak van de psychische gezondheid, maar ook op allerlei andere terreinen, zoals in het bedrijfsleven, op scholen en in ziekenhuizen. Psychologen genieten vertrouwen van de samenleving, hun kennis wordt op een breed scala aan terreinen aangewend. Maar dat is niet altijd zo geweest. Daartoe hebben psychologen andere mensen moeten overtuigen van hun deskundigheid en ze hebben de psychologie onder de aandacht moeten brengen. Ze hebben grenswerk moeten verrichten. In termen van Gieryn, hebben ze een kennisdomein moeten monopoliseren, uitbreiden, beschermen en daarbij andere kapers op de kust moeten buitensluiten.

De vraag die centraal stond in deze these was hoe het grenswerk van psychologen vorm kreeg in de tweede helft van de twintigste eeuw. Het vakblad *De Psycholoog*, dat vanaf 1966 bijna maandelijks verscheen, geeft een goede afspiegeling van de identiteitsvorming van de Nederlandse psychologie. De auteurs, discussies, controversen en kwestie die belangrijke rol hebben gespeeld in het grenswerk komen in dit vakblad naar voren.

Het testament van Linschoten

Als vertrekpunt van deze these is er gekozen voor het werk van Linschoten. Zoals we in de inleiding hebben gezien propageerde Linschoten een meer experimentele psychologie en bakende hij de psychologie af ten opzichte van de 'common sense'. Daarmee sloot Linschoten burgers uit als dragers van mensenkennis. Hierdoor werd het psychologiedomein wel gereduceerd: de tweede natuur, de eigenschappen van de mens die door cultuur en opvoeding worden gevormd, behoorde niet meer tot het terrein van de psycholoog.

Hoewel Linschoten het psychologiedomein deed krimpen, was dit in de loop van de jaren al enorm gegroeid. Ook andere wetenschappers en leken probeerden daar een graantje van mee te pikken. Met de titelbescherming probeerde het NIP(P) het psychologenterrein te monopoliseren voor uitsluitend universitair geschoolde psychologen. Terwijl de strijd om de titelbescherming gaande was, werd ook het *Nederlands instituut voor praktiserende psychologen* gereorganiseerd, de tweede P van 'praktiserende' verdween

uit de naam en de organisatie stond nu ook open voor academici. Daarmee haalden het NIP echter het paard van Troje binnen de organisatie. Studenten en academici hadden kritiek, en dan vooral op het praktijkexamen dat gekoppeld was aan de titelbescherming. De door Linschoten buiten gesloten maatschappelijke invloed zou weer toenemen door het praktijkexamen, aangezien de praktijk mede het examen zou bepalen. Men had echter ook kritiek op de titelbescherming zelf. Deze stond namelijk op gespannen voet met het maatschappelijk streven van die tijd. De emancipatie- en democratiebeweging naast de flower power idealen voedde een afkeer bij sommige psychologen voor hokjes en structuren in de samenleving en de titelbescherming zou weer zo'n hokje optrekken. Kortom het grenswerk zelf werd in twijfel getrokken. Linschoten werd in deze discussie niet expliciet aangehaald, dat is niet geheel onbegrijpelijk. Het streven naar een maatschappelijke verandering is een normatieve zaak, en volgens Linschoten niet de taak van de wetenschap. Uiteindelijk kreeg het NIP toch zijn zin, de titelbescherming kwam er in 1971, alleen academische geschoolde psychologen mochten 'Psycholoog' voor hun naam zetten. In 1993 verdween de titel echter weer.

De discussie rondom de titelbescherming leverde ook de eerste conflicten met verwante wetenschappen. Toen de mogelijkheid voor psychologen ontstond om titelbescherming te bemachtigen, probeerden ook andere wetenschappers en dan vooral pedagogen enige macht over het kennisdomein naar zich toe te trekken. Daarbij moet opgemerkt worden dat de grenzen tussen de verschillende wetenschappen niet zo helder waren als nu, en men was bijvoorbeeld vaak psycholoog en pedagoog. Er was in die tijd nog veel grijs gebied. Tijdens de discussie rond de titelbescherming ontstond vooral onenigheid over wie normen mocht stellen betreffende de opvoeding van kinderen, zedelijkheid, etc. Er werd toen nog met twee maten gemeten. Wanneer de pedagogiek en psychologie ten opzichte van de natuur- en wiskunde moesten worden afgegrensd was er vaak sprake van een gemeenschappelijke taak. Maar wanneer het ging over de grens tussen psychologie en pedagogiek, werd de norm tot taak van pedagogen bestempeld. De psychologie diende zich te beperken tot de descriptieve taak. In de loop van de jaren vijftig en begin jaren zestig werden de grenzen steeds duidelijker. De psychologie koos steeds duidelijker voor de empirische aanpak en grensde zich daarmee af van de verwante wetenschappen pedagogiek en sociologie. Laatst genoemde wetenschappen behielden een meer filosofische aanpak.

Toen de sociale wetenschappen duidelijker van elkaar waren afgegrensd ontstond ook steeds meer de noodzaak van alliantie, en dan vooral op de grensgebieden. In interdisciplinaire teamverbanden werden pedagogen gewaardeerd om hun praktijkervaring, sociologen om hun theoretische kennis en psychologen om hun empirische- en statistische bekwaamheid. Toch wilde de samenwerking eind jaren zestig maar moeilijk opgang komen, evenals de discussie omtrent het onderwerp zelf. De op de grenzen werkzame psychologen lieten wel van zich horen, maar weinig academici mengden zich in de discussie. Zij hielden, niet geheel onbegrijpelijk, de boot af, waarschijnlijk omdat de psychologie door haar natuurwetenschappelijke houding een machtige positie had verworven in de maatschappij en zij deze niet wilden verspillen door het openstellen van haar grenzen. Daarnaast waren psychologen zelfverzekerd geworden door de methode die zij ter hand hadden genomen.

De psychologie heeft in de loop der jaren een meer natuurwetenschappelijke houding aangenomen. Linschoten werd aan de ene kant dus goed gehoord en vele psychologen propageerden hetzelfde verhaal. In termen van grenswerk heeft deze beweging de psychologie geen windeieren gelegd: zij kreeg een steeds stevigere positie in de maatschappij. Maar er kwam ook een andere kant naar voren in beide casestudies. Bij de titelbescherming zagen we dat het maatschappelijk engagement van sommige psychologen niet samenging met de titelbescherming, omdat deze de psychologie in een elitaire afzonderingspositie zou plaatsen. Bij het hoofdstuk over de verwante wetenschappen kwam naar voren dat het vertrouwen in de empirische methode van de psychologie leidde tot vooroordelen jegens de buurwetenschappen en mogelijk tot een onkritische houding ten opzichte van de eigen werkwijze. Deze vooroordelen en zelfoverschatting stonden alliantie in de weg. Maar met het aannemen van de natuurwetenschappelijke houding is de zelfbetrokkenheid van de psychologie nog niet verdwenen. Psychologen dienen de gehanteerde methode met een zelfde kritische blik te aanschouwen als hetgeen ze onderzoeken met de methode. De wereld van de wetenschap staat niet boven, maar is een reductie op de wereld van alledag. Brus stelde dat dit nog wel eens werd vergeten door de menswetenschappers. En daarom is Linschoten's testament *Idolen van de psycholoog* nog maar voor half voltrokken.

Het psychologische kennisdomein blijft in beweging en is nog steeds onderhevig aan discussie, tussen psychologen en leken, en tussen wetenschappers onderling. Daarom heeft deze demarcatiegeschiedenis niet alleen tot doel een zo goed mogelijk historisch beeld te

scheppen, maar brengt het ook de huidige positie van de psychologie in perspectief. Het geeft inzicht in de processen die hebben geleid tot de huidige demarcatie. De paden die genomen zijn worden zichtbaar gemaakt, en daarbij kunnen we de vraag stellen of we dat pad blijven volgen of een andere weg inslaan.

Ik sluit af met een citaat uit de rede van Linschoten die hij hield bij aanvaarding van het ambt van hoogleraar in de Experimentele algemene psychologie aan de Rijksuniversiteit te Utrecht op 2 december 1957:

“..... Drie aspecten heb ik in mijn rede willen benadrukken; het zijn dezelfde drie, die mijn onderwijs zullen kleuren: het phaenomenologische, het experimentele, en het historische. Zij horen onverbrekkelijk bijeen. Een psychologisch experiment zonder fenomenologische analyse is een stap in het duister. Een fenomenologische psychologie zonder experiment is, hoewel waarschijnlijk niet slechter, toch ook bepaald niet beter dan de empirische associatiepsychologie. De fenomenologie en het experiment verkrijgen eerst dan hun volle zin, wanneer wij de psychologie leren zien als een opgave die zich in de historie verwerkelijkt.”^{96 97},

⁹⁶ Linschoten (1957, p. 27)

⁹⁷ In de *Idolen* blijkt dat Linschoten niet meer gelooft in een fenomenologische psychologie, maar de fenomenologische kritische blik op het empirische onderzoek acht hij nog steeds noodzakelijk.

Literatuurlijst

- Aardweg, G. J. M. van den (1970). Titelbescherming een kwaad? Dan een noodzakelijk kwaad. *De psycholoog*, 59 -60.
- Albinski, M. (1968). Sociologie en psychologie. *De psycholoog*, 49-53.
- Asperen de Boer, S. R. van (1969). Leraar, psycholoog en pedagoog. *De psycholoog*, 310-314.
- Bezembinder, Th. (1969). De aanvaardbare prijs. *De psycholoog*, 59-61.
- Bos, H. G. (1969). De relatie tussen psycholoog en pedagoog. *De psycholoog*, 298-300.
- Brus, B. Th. (1969). Naar nieuwe grenzen in de sociale wetenschap? *De psycholoog*, 303-310.
- Crombach, H. F. M. (1969). Snijders is onzakelijk. *De psycholoog*, 141 – 142.
- Defares, P. B. (1968). Psychologische en sociologische benadering. Een uiteenzetting aan de hand van het verschijnsel agressie. *De psycholoog*, 54-57.
- Derksen, M. (1997). *Wij psychologen. Retorica en demarcatie in de geschiedenis van de Nederlandse psychologie*. Groningen: ADNP.
- Derksen, M. (1999). *Iedereen doet aan psychologie. Retorica en demarcatie in de Nederlandse psychologie 1892 - 1992*. Groningen: Historische Uitgeverij.
- Dijkhuis, J. (1988). Het NIP en de dubbele P. *De psycholoog*, 568-574.
- Eekelen, W. F. van (1969). Titelbescherming. *De psycholoog*, 439-444.
- Eekelen, W. F. van (1969). Waar het om gaat. *De psycholoog*, 142-147.
- Europa nu (2010). *Dr. F.J.Th. (Theo) Rutten*. Opgeroepen op Maart 2010, van <http://www.europa-nu.nl>.
- Fokkema, S. D. (1969). De wenselijkheid van titelbescherming. *De psycholoog*, 69-73.
- Fokkema, S. D. (1969). Het psychologen-examen. *De psycholoog*, 5-8.
- Fokkema, S. D. (1969). Het psychologenexamen (Onvoorzien vervolg). *De psycholoog*, 51-52.
- Gieryn, T. F. (1995). Boundaries of science. In S.Jasanoff, G.E.Markle, & J.C.Peterson (Eds.), *Handbook of science and technology studies* (pp. 393-443). London: Sage.
- Graaf, M. H. K. van der (1969). De bedrijfspsycholoog en het praktijkjaar. *De psycholoog*, 64-66.
- Hilvoorde, I. van (2002). *Grenswachters van de pedagogiek. Demarcatie en disciplinevorming in de ontwikkeling van de Nederlandse academische pedagogiek (1900-1970)*. Baarn: HB Uitgevers.

- Hofstee, W. K. B. (1969). Tegen de titel. *De psycholoog*, 147-148.
- Jaspars, J. M. F. (1968). De sociale psychologie in de klem. *De psycholoog*, 57-60.
- Kampschuur, P. (1985). "Sociologie en pedagogie, dat is verkeerd gezelschap". Fokkema over de Nederlandse psychologie. *De psycholoog*, 457-460.
- Kieviet, F. K. (1969). Over de verhouding opvoedkundigen-psychologen op het terrein van het onderwijs. *De psycholoog*, 301-303.
- Linschoten, J. (1957). *"A Gentle Force". Beschouwingen over het associatiebegrip*. Groningen: J.B. Wolters.
- Linschoten, J. (1964). *Idolen van de psycholoog*. (Tweede druk) Utrecht: Erven J. Bijleveld.
- Nap, K. A. (1969). Snijders als onbevoegd uitoefenaar van de geneeskunde. *De psycholoog*, 326-327.
- Naus, P. J. (1969). Liever geen psychologenexamen. *De psycholoog*, 57-59.
- Philipsen, H. and Weeren, P. van (1968). Opleiding en professionalisering in de sociale wetenschappen. *De psycholoog*, 61-64.
- Redactie, Van Strien, P. J., Franken, B. R., Bas, M. S., Bergsma, J., Galen, G. P. et al. (1969). Praktijkjaar, psychologenexamen en titelbescherming. *De psycholoog*, 51.
- Schaap, H. B. (1969). Psychologenexamen: enkele vraagtekens. *De psycholoog*, 61-63.
- Snijders, J. Th. (1969). Titelbescherming. *De psycholoog*, 587-591.
- Snijders, J. Th. (1969). Titelbescherming, psychologenexamen en praktijkjaar. *De psycholoog*, 96-97.
- Strien, P. J. van (1969). Praktijkjaar - projectjaar. *De psycholoog*, 54-57.
- Strien, P. J. van (1969). Titel en beroepsbescherming in een opener, dynamischer en rechtvaardiger maatschappij. *De psycholoog*, 318-324.
- Strien, P. J. van (1984). *Integratie als ambtelijk idool. Systematiek en dynamiek van de sociale wetenschappen*. Amsterdam/Oxford/New York: Noord-Hollandische Uitgevers Maatschappij.
- Tesser, P. (1969). Een posthume regeling. *De psycholoog*, 53-54.
- Veldkamp, Tj. A. & Drunen, P. van (1988). *Psychologie als professie. 50 jaar Nederlands Instituut van Psychologen*. Assen / Maastricht: Van Gorcum.
- Vollebergh, J. J. A. (1969). Titelbescherming: een algemeen belang. *De psycholoog*, 139-141.
- Warries, E. (1969). Titelbescherming. Voor psychologen: een schone zaak. *De psycholoog*, 93-95.

Wilmink, A. J. (1969). Relatie psycholoog - opvoedkundige. *De psycholoog*, 293-298.